

Refleksija nacionalizma i dostignuća u očinskoj validaciji *Kći Istoka* Clare Usón*

TRANSFER OČINSKIH VRIJEDNOSTI I GUBITAK KĆERINOG SEBSTVA I SLOBODE

Autoritet izražen figurom oca, koji u punom kapacitetu funkcionira na relaciji kći – otac, utemeljen u podčinjavanju i dominaciji nad ženskim, ostavlja radikalne posljedice na život i u smjeru ukidanja samostalnosti kćeri. Relacije koje uspostavljaju djevojčice od najranijeg uzrasta determinirane su spolnim i rodnim kodovima, što nije neobično s obzirom da su rodne razlike jedne od prvih koje djeca usvajaju, a koje uvelike određuju i definiraju i neophodne su za “dublje razumijevanje rodnih relacija u odrasloj dobi” (Richters, 2019: 5). U osjetljivom procesu poistovjećivanja kći se prvobitno identificira s majkom (po osovini istosti i izravne zavisnosti o majci) od koje “preuzima feminine osobine”, ali i dominirajućom figurom oca koji ostvaruje konstantnu “moć nad njihovim životima” (Sharpe, 1994: 30). U cilju potvrde od strane autoritativnijeg roditelja oca, kako bi zaslužila iskaze pohvale, kći vježba i usvaja forme ponašanja koje će re/producirati odobrenje kao koncept ljubavi, ali i kao “nagradu za to što zna svoje mjesto, za to što se ne buni” (Glick i Fiske, 2001: 110). Djevojčica se trudi ukalupiti poželjan imidž koji je višestruko utreniran disciplinom i potvrđenim dostignućima. Kći tradicionalističkog oca može impresionirati isključivo u sljedeće tri kategorije: uspjehom u obrazovanju, izborom zanimanja i odabirom adekvatnog partnera za brak – za koje se smatra da su ozbiljna pitanja u odgoju djevojčica povjerena baš ocu. U patrijarhalnim društvima, kakva jesu naša post/jugoslavenska (i dalje u prošlost), i posebno u slabije razvijenim i/ili nerazvijenim područjima gdje su se tradicionalni obrasci obrazovanja i koreliranja održali zbog svoje tvrdokornosti i homogeniziranja, paradigma je da su se kćeri u obiteljima (simbolično) okretale ka očevima jer, općenito sociološki gledano, muški ponos i iz emocija proizašlo očinsko odobrenje za nju imaju “viši status i vrijednost” (Sharpe, 1994:

33). Zahvaljujući naučenim vrijednostima, u najranijoj dobi kćeri se proglašavaju *neprijateljicama* majki te zauzimaju stranu uz očeve s kojima računaju barem na minimum društvene podrške.

Španjolska spisateljica Clara Usón roman *Kći Istoka* (2013>2016) konstruira na konstruktivnoj međuzavisnoj relaciji između likova kćeri i oca u cilju pronalaska uporišta za književno – umjetničku obradu mitologizirane ličnosti Ane Mladić i njene (ne)herojske žrtve, te motiva za tragični suicid. Interpretativna pažnja u radu ne stavlja se na motiv suicida/smrti, već na međuzavisni odnos s ocem utemeljen na brementnim elementima validacije vrijednosti. Iako uzdignuta na nivo kulturnog obožavanja, u dimenziji etničkih kvaliteta skoro pa poistovjećena s figurom Kosovke djevojke, utjelovivši nacionalnu figuru žene žrtve junakinja Ana Mladić je literarna refleksija identifikacije s očevim svjetonazorima određenim shodnom ulogom *pater familiasa* i pedantnog vojnika nacije. U sferi najsugestivnijeg intimnog odnosa svojih vodećih junaka Usón propituje aspekte sloma ličnosti mlade žene koji ju vode u suicid kao put za dostizanje potrebne autonomije. Izuzev što je navedeni motiv pogodan za spekulacije i mistificiranje, historijska priča o Ani Mladić postala je senzacionalistička metafora raspada Jugoslavije bar u dimenziji popularnog i folklorističkog shvaćanja stradanja, krivice i žrtve, odgovornosti i pravde, ali i snažnog pokretača umjetničke težnje za obradom u književnosti.

Pomnim ukrštanjem ideološke strane (ratništvo Ratka Mladića i drugi politički procesi), historijskih činjenica s fikcionalnim fragmentima i rješenjima koja osvjetljavaju naslućene i nepoznate dimenzije ove priče, romanom *Kći Istoka* Usón zaokružuje i daje individualnu i partikularnu varijantu stradanja Ane Mladić. Na značenjskoj razini projektiranjem i vještima

* Rad predstavlja izvod iz poglavlja doktorske disertacije.

inkorporiranjem smislenih motiva, preciznije određenih psihološki utemeljenih obrazložena koja poentiraju u činu recepcije romana – kao na primjer u pluralno-interpretativnom pristupu odnosu otac – kći, tako i na drugim razinama koji bi u budućim i drugačijim (feminističkim) čitanjima uključivali i folklorističko-mitološku, analizu motiva suicida, proučavanje literarne funkcije pseudo-dokumentarizma i historicizma, koncepata i formi ljubavi Ane, postavki etnije i nacionalizma, studija rata, balkanizma i/ili europejstva, diskursa i efekata medija etc.

S obzirom da reprezentira samo jednu od navedenih, ali vrlo signifikantnih paradigmatičkih hipoteza vezanih za roman – izazovnu interpretaciju zavisnog odnosa oca i kćeri, te na krucijalne potrebe ovakvog tipa rada i ciljeve naučnog dokazivanja usklađene s teorijskim zahtjevima teze, drugi aspekti, iako iznimno bitni (poput ključnog odnosa historijskih narativa s fikcionalnim – koji bi jasno definirali raskrižja između zbilje i umjetnički oblikovanog svijeta i značaja literarne interpretacije ove kompleksne i izazovne priče) i involvirani u književno-umjetničku reprezentaciju tragedije Ane Mladić neće biti razmatrani.

Autorica romanom ispisuje antiratni feminini tekst u čijem centru pažnje se nalazi žena suočena s nasilnim ideologiziranjem egzistencije od strane vlastitog oca. Sagledan u dimenziji “šekspirijanske tragedije” odigrane na povijesnoj pozadini jugoslavenskih ratova¹, *Kći Istoka* pored niza pitanja reprezentira surovi život podmećući uzrok – kompleksnog odnosa djevojke s ocem – u glavni argument i nit vodilju obiteljske drame. Usprkos činjenici da je *Kći Istoka* izazvala zanimljive reakcije javnosti u smislu književno-znanstvene recepcije, roman je gotovo pa

¹ Clara Usón prvi puta sreća se s ovom pričom putem novinskog članka američkog *Timesa*. Kako bi kreirala književni tekst autorica je morala individualnu i intimnu, kao i obiteljsku tragediju sagledati u širem kontekstu, tj. proniknuti u suštinu ovog duboko složenoga povijesno-političkog događaja. Trogodišnje istraživanje značilo je i intenzivan rad na različitim izvorima (Isabel Núñez *Si un árbol cae: Conversaciones en torno a la guerra de los Balcanes* [Ako jedno drvo padne: Razgovori oko Balkanskih ratova, 2009] svjedočanstava, ispovijesti, medijskih tekstova, istraživačkih intervjua te prijevoda s našeg jezika. Suočena s različito politički obojenim interpretacijama ove tragedije Usón je proniknula u brojna pitanja koja su joj poslužila da što uvjerljivije složiti priču o stradanju Ane Mladić. Preplićući fakciju i fikciju, logiku i domaštavanja i poigravajući se s njima, romanom je dala moguće odgovore što se desilo u životu djevojke čiji je otac bio ozloglašeni Ratko Mladić: je li Ana na apsolventskom putu imala priliku doći do necenzuriranih informacija o strahotama počinjenima u ratu za koje se teretio osobno njen otac, je li bila razočarana svojim nrodom koji u njenom ocu nije vidio heroja ili člancima alternativnih srpskih medija ili je bila žrtva revanša između Mladića i političkog vrha ili čak žrtva vradžbina/trovanja vodicom od ruže i žive; kako je podnosila okruženje urbanog studentskog društva i njihov antiratni angažman, je li njena smrt akt ljubavnice čiji je otac dečka Dragana poslao na ratište i u smrt? Usón romanom daje jednu umjetničku, to jest fikcionalnu varijantu odgovora na pitanja, posebno apostrofirajući činjenicu da je Ana bila žrtva odnosa s ocem.

interpretativno i znanstveno zaobiden.² U kontekstu izvanjskog shvaćanja i tumačenja s otklonom od balkanističkih predrasuda, autorica prodire u tradicionalističke, etničke, konzervativne i klerikalne naslage vodeći se naoko jednostavnom osi priče: od idealnog odnosa između oca i kćeri, preko psihosomatskih reakcija izazvanih razočaranjem i saznanjima o ratu, pa sve do okončanja junakinje i aluzija na događaje u Srebrenici. Transdisciplinarno interpretiranje niza faktora koji uvjetuju, sačinjavaju odnos oca i kćeri – u dimenziji psihoanalize – izostaje pogotovo u polju tumačenja umjetničkih materijalizacija, ali nerijetko i u sferi same psihologije. Feministička istraživanja ženskih identiteta ukorijenjenih u konstrukciji propisanih feminiteta usmjerena su i na problem uspostavljanja relacija u odnosu na koje se žena definira izrastajući u autonomnu i kompletnu ličnost. Suвременa psihoanaliza (čak od drugog vala feminizma) nastala je kao kritički odjek na freudističke koncepte kompleksa koji zagovaraju inferiornost djevojčice i subordiniranost žene. Odgovore na patrijarhalno i nasilno kodiranje ženskih uloga i pozicija sagledano kroz prizmu odnosa s ocem (dominantnim roditeljem) dale su Rosemary Dunn Dalton, Karen Johnson, Linda S. Leonard i Sue Sharpe. Postavke navedenih teoretičarki bit će od presudne važnosti pri rasvjetljavanju dimenzija književne reprezentacije navedenog odnosa junakinje Ane Mladić s njenim ocem Ratkom.

Osnovno polazište za interpretativnu dimenziju romana *Kći Istoka* a koje se tiče fenomena transfera vrijednosti i očinske validacije, to jest očinskog odobrenja i dostignuća kćerinih djelovanja, postupaka i rezultata, predstavljaju suвременa psihoanalitička i/ili antropološka istraživanja s feminističkim predznakom koja generiraju cilj dekonstrukcije patrijarhalne klopke pretpostavljene fazama razvoja djevojčice i identifikacije s ocem, ali i specifično u odrasloj dobi – zavisnosti kćeri o ocu i zatočenosti u odnosu, koji u konačnici ne rezultira samo dokidanjem njene neovisnosti i autonomije ili pak destabilizacijom njenog identiteta, već i traumatizacijom njenog ženskog bića u cijelosti.

Legitimiran roditeljskom moći u prvom planu i ulogom dominantnog roditelja i u polju obrazovanja potomstva, otac koristeći prednost ostavljanja neizbrisivih impresija na kćer pod socijalizacijskim procesom transfera izgrađuje (i/ili prenosi) moralne, kulturalne i društvene vrijednosti kod djece, specifično kćeri. Koristeći metode utemeljene na vlastitom iskustvu i komunikaciji, otac kćeri podastire vrijednosti koje kod njega visoko kotiraju. Nakon što kći shvati i prihvati i/ili odbije očeve vrijednosti – kao

² O romanu je napisan niz (publicističkih) osvrtava poput onih: Mladena Machieda, Marka Klaića, Consuelo Bautiste, Isabel Núñez, Gabi Martínez, Carmen Peire; zatim preporuku Slavenke Drakulić te detaljan intervju Jelene Arsić.

nadpojmove o dobrom, kasnije stječe mogućnost, ukoliko ih prihvati, da ih prakticira u budućim relacijama. Te vrijednosti u rasponu od bazičnih idu ka političkima, moralnima, spoznajnima, estetskima i religijskima.³ Usprkos idejama i kontradiktornim teorijama o stabilnosti i nestabilnosti vrijednosnog sistema, pod utjecajem političkih dešavanja kakva predstavljaju osvještavanje i afirmiranje nacije nacionalizmom, ojačavanje patriotizma, ratovi i slično, ali i aktivnosti individualnog promišljanja (usklađenog ili ne, s obiteljskima i kolektivnima) – vrijednosti se mijenjaju po prioritetima. Odnosno, “očev utjecaj na kćer mijenja se u skladu sa socijalnim promjenama u društvu” (Doghonadze i Goctu, 2016: 953). Bazične vrijednosti koje otac kompromitira i preslojava neupitnom patrijarhalnom optikom uz “kulturalno uvjetovana očekivanja od ženskih uloga i kroz (...) nesvjesne projekcije na žene” (Leonard, 1982: 10) i usađuje u kćer su pitanja postignuća, odobravanja i bazičnog nacionalnog konformizma. Ne izazivajući i ne propitujući nametnute vrijednosti kći Ana u cijelosti ih bez odbijanja internalizira i efikasno koristi u nizu različitih društvenih prilika, odnosno zahtjeva. Beskompromisan i neometan proces transmisije spornih vrijednosti s oca na kćer realizira se zahvaljujući autoritetu koji otac ima nad kćeri, kao i očinskim kombiniranim stilovima i ulogama patrijarha, viteza, nježnog, nevidljivog i oca Pigmaliona o kojima kao modelima utjecaja precizno piše Karen Johnson.⁴ Stoga, valja imati na umu koliko je bitan faktor spola i roda na nivou odnosa kći-otac, odnosno pri prijenosu vrijednosti s roditelja na djecu, posebno u sferi očekivanja jer “očevi imaju različita očekivanja od sinova i kćeri” (Johnson, 1991: 88). Transfer vrijednosti s dominantnog oca na kćer determiniran je zavisnošću njihova odnosa koji označava koreliranje iz spektra različitih vrijednosti kao što su tradicija, samoaktualizacija, individualizam, ali i konzervativizam te, kako Mary R. Jackman navodi u studiji o paternalizmu kao ključnom društvenom mehanizmu moći, iz polja “moralnih struktura i egzistencijalnih vjerovanja” (1994: 80).

Tradicionalno percipirana, stereotipizirana i portretirana kao nježnija, ljubaznija, ranjivija, poslušnija i sklona modifikaciji (što je pitanje iskustva) kći svrstana i identificirana uz oca, ne po principu istosti

³ Usp. Družinec, Vlatka. 2016. “Transfer vrijednosti s roditelja na djecu”. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, vol. 65, br. 3, str. 476–477.

⁴ Karen Johnson u svojoj studiji razlikuje nekoliko uloga koje igraju očevi u odnosu s kćeri: vitez u bijelom (magični otac koji kćer tretira kao princezu), nježni otac ili tatice (rješava probleme svoje kćeri), pigmalion (oblikuje kćer u odnosu na svoja očekivanja i vrijednosti, očekujući da će kći postati jednaka njemu), patrijarh (odvojeni kontrolor porodice), nevidljivi (dematerijaliziran, to jest fizički prisutan, a emotivno odsutan). Usp. Johnson, Karen. 1991. *Trusting Ourselves: The Complete Guide to Emotional Well-Being for Women*. New York: Atlantic Monthly Press, str. 89–90.

već paradoksalno razlike, razvija i upotrebljava patrijarhalni mehanizam opstanka u sferi obitelji koja odgovara težnji suzbijanja straha od kritike (i krivnje, bijesa, straha od odbijanja) i dobivanja pohvale, a koji proistječu, kako smatra Sue Sharpe, iz ženske želje ili kvaliteta, odnosno “potrebe za odobravanjem [koja] je ono po čemu se djevojčica pokazuje zavisnijom od dječaka” (Sharpe, 1994: 30). Disciplinirana očinskim mišljenjem koje je za kćer u periodu odrastanja najvažnije jer implicira vrijednosti, a koje je u tijesnoj vezi s ljubavlju i nježnošću (za razliku od dječaka koji se često discipliniraju kažnjavanjem) koje dolaze kao nagrada za utrenirana i brižno birana rješenja i postupanja koja su u skladu i zadovoljavaju očeve zahtjeve, kći se posvećuje temeljitoj potrazi za načinima da se dokaže ocu, iako je teže zadovoljiti očinske krute zahtjeve nego majčinske.

Patrijarhalno markiranje ranjivosti na kćer dodatno otežava njenu situaciju vezanu za priželjkivanje odobrenja i potvrde, jer naime, djevojčice su te koje odrastaju s prihvaćanjem i afirmiranjem seksističkih modela ponašanja, koje ne/osviješteno prati muka neprekidnog truda oko ideoloških pitanja i dokazivanja očevima. Srž takvog problema i spolnih razlika detektira se u strukturi stereotipa o ženama jer opći model predrasude “sugerira da stavovi prema ženama mogu biti nadmoćno neprijateljski i precizni” (Glick i Fiske, 2001: 110). Drugi dio problema označava već nagoviješteni ulazak kćeri u patrijarhalne i nacionalne strukture: “kada muškarci nacije jače podržavaju seksističke ideologije, žene slijede obrasce, osiguravajući snažnu korelaciju dokaza u sistemu opravdanja” (Glick i Fiske, 2001: 114). U tom kontekstu repozicioniranja dokazivanje ocu funkcionira kroz primarno pitanje zadovoljavanja obrazaca koji kreiraju ideal femi-nosti – dakle, kolektivno oponašanje koje Mary R. Jackman nalazi u zakonitosti podređivanja, pri čemu se iznutra afirmira “stereotip o podređenoj grupi [koji] se dijelom smatra egzistencijalnom deklaracijom, a dijelom idealom kojemu bi podređeni trebali težiti” (Jackman, 1994: 79), može se primijeniti na personalnom nivou zavisnosti i kćerinske potrage za idealom feminiteta koji joj osigurava očinsko potvrđivanje.⁵ Očevu “odobravanje može jasno kreirati neki nivo zavisnosti u kćeri, jer su očinski odnosi ti koji pomažu perpetuiranje spolne razlike i moći koju muškarci mogu, možda nesvjesno zadržavati nad ženama” (Sharpe, 1994: 37). Kćer identificirana s dominantnim roditeljem – ocem – ide za priznanjima neovisno o sferi: krotko i feminino ponašanje malene djevojčice, obrazovanje i izbor profesije, izbor partnera za ljubav, neprakticiranje premaritalnih seksualnih odnosa, posvećena religioznost, nacionalnost i

⁵ Uostalom, treba imati na umu da obitelj kao osnovna jedinica društva može biti mehanizirana (u dimenziji raspodjele moći) i ustrojena na identične načine kao veće društvene grupacije i zajednice kojima pripada.

slično. U cilju izbjegavanja pogrešaka koje se kažnjavaju odbijanjem i nasiljem i uskraćivanjem ljubavi i pažnje, djevojčica/djevojka, to jest kći, podređuje se autoritetu oca i koristi ponavljajuće obrasce koji će je zasigurno dovesti do cilja: odobravanja. Radi toga koristi oruđe, to jest doslovno usvajanje vrijednosti za koje vjeruje da je ključni adut u cilju postizanja odobravanja. Iako se često apsorbirane vrijednosti, stavovi i vjerovanja “ne podudaraju s našima i uznemiruju naše sebstvo” (Sharpe, 1994: 34), junakinja poseže za njima kako bi dostigla primarni cilj u koji ju je otjerala zavisnost o njenom ocu. Iz zavisnog odnosa s ocem djevojka najčešće izlazi ranjena i onesposobljena za zdravo relacioniranje i gradnju odnosa bilo kojeg tipa.

Lik oca u romanu *Kći Istoka* sa kćeri ima zavisan i složen odnos, pred kćer Anu u kontekstu rastućeg nacionalizma i rata (društvenih promjena izazvanih smjenom političkih sistema) stavlja (i u sebi iznenada aktivirane, radikalne) vrijednosti o superiornosti nacije i religije i, u skladu s tim, o negativnoj obojenosti svih drugih – imenovanih neprijateljima.

Ana Mladić kulturološki, partikularno nakon suicida, krajnje je društveno spektakularizirana i percipirana kao izvanredno lijepa, beskrajno inteligentna i talentirana, radosna, srčana i pričljiva, uzorna kći, lojalna otadžbini i ideologiji, najbolja studentica Medicinskog fakulteta u Beogradu, koja je zahvaljujući poznatom ocu i neobičnoj tragičnoj sudbini postala skoro pa nostalgичna urbana i medijska legenda iskazana najljepšim epitetima jednog naroda. Autorica romana *Kći Istoka* posegnula je za takvom Anom zahvaćajući je u kulturološko-historijskom kontekstu i zasnivajući svoju literarnu priču i konstrukt lika Ane Mladić na izvanknjiževnoj legendi, uz fikcionaliziranje i variranje te fokusiranje na motiv stradanja uzrokovan relacijom i uzajamnim obožavanjem Ane i oca Ratka. Kroz dimenziju emocija i odnosa s poznatim ocem, kao djevojčica razvila je ono što Martha C. Nussbaum naziva polaznom točkom da u odrasloj dobi čini dobro društvu. Prvo, lik Ane neophodno je sagledati kroz izbor profesije u osobnom kao i u društvenom kontekstu. Skoro zakoračivši u sferu ostvarenja očevog i svog sna – biti liječnica, *a priori* je bila na korak postanku ne korisnom, već i uzornom građankom koja je posvećena bezuvjetnom očuvanju ljudskih života. U pozadini emotivnog mehanizma kao poticaja ambiciozne Ane u učenju i izboru kao pokretač našao se odnos s njenim ocem Ratkom. Reprerentacijom odnosa kći – otac Usón de/kodira čvorišni psihički fenomen ženskog odrastanja – očinsko odobrenje i potvrdu. Sue Sharpe ovim terminom tumači želju i potrebu djevojčice da u sferi obiteljskog iskustva i uz utjecaje identificiranja s autoritativnim roditeljem udovolji očinskim zahtjevima, što “ostavlja radikalne posljedice na njihove [ženske] živote” (1994: 31). Romaneska junakinja Ana, smještena u okove tradicionalističko-balkanističkog, dakle primarno patrijarhalnog okruženja, bila je osuđena na

intenzivnu potragu za očinskom potvrdom. Najznačajniji primjer Ratkovog odobravanja i potvrđivanja upravo je Anino obrazovanje – izbor profesije “njegove indirektno poruke” (Dunn Dalton, 1986: 217) koja funkcionira kao odraz njegova najvećeg i osujećenog sna. Iz razgovora s moskovskim fotoreporterom Sašom, djevojka Ana ispovjedno ispoljava očeve težnje (nemogućnost odabira studija uslijed siromaštva). Paralelno, i u skladu s Aninim afirmativnim stavom, daljnju eksplikaciju Ratkovog karaktera nudi pripovjedač romana *Kći Istoka*, Anin prijatelj i udvarač, mladić Danilo Papo, Sarajlija hebrejskog porijekla koji djevojčine navode objašnjava nerijetko predstavljajući do detalja njenu točku gledišta. Stoga, Papo korelira Aninu odlučnost i snagu u odabiru profesije s Ratkovim romanescnim karakterom u kojem prepoznaje superiornost i karakter te dobrotu na način da Anin ideal o ocu prikazuje motiviranjem podrške pri izboru profesije, brižnosti i plemenitosti. Usón na sljedeći način ispisuje ove iskaze:

“Oduvijek sam željela biti kirurginja, odmalena”, priznala mu je. “To je bio poziv mogeg oca, ali baka je bila udovica i jadnica mu nije mogla priuštiti studij.” (...) Bio je iskreni feminist, govorio je da je jedina sveta stvar na svijetu žena i nikad nije sumnjao u njezinu sposobnost, bio je uvjeren da će ona, ako tako odluči, biti jednako dobra kirurginja kao najbolji muškarac. Usadio joj je sklonost ka trudu i ustrajnosti; bio je njezino nadahnuće, njezin uzor... (2016: 160)

Nimalo slučajno, kada se promatraju i interpretiraju ove dvije komplementarne dimenzije, stječe se dojam da se kroz Danilov lik i pripovijedanje dekonstruiraju Anine predodžbe o uzvišenosti njenog oca. U literarnoj konstelaciji koja zastupa takav stav percepcija lika Ratka Mladića daleko je od ispravne i dobre za djevojčinu ličnost, a pogotovo je udaljena od feminističke. Usón tim postupkom, osim što osigurava Ani podršku i pokušaj razumijevanja, ako ne i opravdanja, također u receptivno-čitateljskoj ravni osigurava mogućnost pronicanja u različite ideološke aspekte koji determiniraju ovaj složeni odnos. Na temelju niza privatnih i javnih postupaka koje opisuje u romanu, autorica formira figuru i lik Ratka Mladića u opozitnom totalitetu feminizmu. Štoviše, otac Ratko reprezentira tipsku figuru *pater familiasa* i rigidnog vojnog funkcionera. Iza prividno skladnog i idealnog odnosa s Anom naslućuju se ekstremni mehanizmi uvjetovanja. Iz Ratkove očinske sužene perspektive kontrola odnosa s kćeri je odgojno pitanje transfera partikularnih vrijednosti na način na koji je svojstven roditeljskom transferu vrijednosti na djecu. Djevojčica/žena u procesu transmisije vrijednosti ima zadatak kognitivno usvojiti očeve vrijednosti kao vlastite. Slanjem kodiranih poruka o željenoj profesiji tijekom kćerinog odrastanja otac Ratko je ne/svjesno usmjerio njenu potrebu da ispuni obrazovanje, njemu uskraćeno čak i na nivou prilike. Jednom kad suspektne vrijednosti postanu internalizirane, tj. njene vlastite, kći će

se njima voditi u totalitetu svoje egzistencije. Iako psihoanalitička hipoteza pretpostavlja da je za postizanje autonomije kćeri od ključne važnosti “sagledavanje oca u kontekstu njegovog života” (Dunn Dalton, 1986: 217), emocijama zaslijepljena i definirana junakinja Ana spriječena je u spoznaji realnosti. Samozavaravanje i neznanje koji simultano upravljaju načinima njenog rezoniranja, forsiraju i kontroliraju potrebu da Ratko bude svojevrсни medijator jer je “otac tradicionalno odgovoran za upoznavanje kćeri s vanjskim svijetom objektivnog izvan prostora osobnog, svijetom rada” (Dunn Dalton, 1986: 209). Otac se, putem upisivanja ljubavi ka medicini na odgojnu mapu svoje kćeri, uključuje u njene izbore obrazovanja težnjom da kroz nju realizira svoj san.⁶ Tinjajuće neispunjenje oca vodi u čestu i tipičnu odgojnu pogrešku transfera vrijednosti kćeri. Vođena transferom (a čemu i autorica nalazi uzroka) izraženom prepričavanjem sudbine – Ana se od djetinjstva fokusirala na odgovornost ispunjenja očevog sna. Izborom zanimanja kći tronizira doslovnu identifikaciju s ocem. Potvrda prekomjerne identifikacije detektirana je formulom: otac i kći Ana kao jedinstveno biće usmjereno ka cilju; i izražena primjerom helikopterske nesreće.

Odvojili su pogled od prozora i pogledali se. Mnogo toga rekli su si pogledom: možda će ovo biti posljednje kukuružište koje ćemo vidjeti, toliko toga još moramo učiniti: pobijediti u ratu, završiti fakultet... Ali neka i umrem ako sam kraj tebe. (Usón, 2016: 200)

U dinamičnom tijeku djevojčine svijesti zabilježena je intimna potreba dokazivanja vezanosti za oca obavljanjem zajedničkih aktivnosti ratovanja i studiranja, to jest potvrđivanjem njegovih vrijednosti i ciljeva. Izraz terminalne identifikacije o zajedničkoj smrti ne samo da je zastrašujući otklon od singulariteta, već funkcionira na nivou svjedočenja o gubitku ženskog subjekta i identiteta. Upravo ovim navodom Usón ponovo u središte pažnje dovodi izbor profesije romaneskne junakinje Ane Mladić. Uspjeh u obrazovanju i zanimanju ženi, dakle kćeri svog oca, omogućava žuđenu afirmaciju (feminino subordiniranog) bića, kao i osiguranje zauzimanja društvene pozicije. U tom procesu otac se nameće kao autentična figura posrednika između žene i “političkog institucionalnog svijeta koji vode muškarci” (Dunn Dalton, 1986: 209).

⁶ Mladić razložno osujećen siromaštvom, ne uspijeva upisati i završiti željeni studij medicine, stoga se usmjerava na stabilno zanimanje – sigurnost koju osigurava profesija vojnika. Taj izbor čini se donekle logičnim pogotovo kad se ima u vidu status, kao i mogućnosti vojničke profesije u jugoslavenskom društvu. Osim što je Jugoslavenska narodna armija bila popularni topos kulture i naslijeđa antifašističke borbe (svenarodnosti, socijalizma i revolucije), bila je izuzetno moćna državna organizacija koja je omogućavala napredovanje po hijerarhijskoj ljestvici te je, osim časti, ugleda donosila i beneficije. S druge strane, moć JNA ogledala se i u njenom političkom utjecaju, ustroju i masivnosti, ali i u udjelu u vojnoj industriji.

Takav odnos računa sa zadovoljenjem obiju strana, pri čemu se otac afirmira kao priznati i poželjni autoritet, a kći se usprkos pozitivnom aspektu uspješnosti u obrazovanju artikulira u nižem, poslušnijem statusu. U Usóničinom fikcionalnom svijetu se diferenciraju: lik autoritativnog Ratka koji p/ostaje *pater familias*, pri čemu ponos koristi kao alibi da kontrolira kćer, dok s druge strane junakinja Ana zadržava maksimum svoje složene pozicije kroz privid zadržavanja očeve ljubavi i pažnje. Privid o superiornijoj poziciji kćeri u porodici patrijarhalna je zamka – Ana u takvoj konstelaciji nikada, čak ni uz očevu neupitnu ljubav i pažnju, ne može zauzeti bolju poziciju od društveno propisane pozicije koju okupira brat. Opasnost podrazumijevajućeg patrijarhata i suptilnih zamki time postaje veća zbog privida koji izaziva ženski naivni konformizam i sudioništvo u održavanju patrijarhalnog sistema, a koji suštinski onemogućavaju, odnosno sabotiraju kćer u osmišljavanju puta ka izlazu i slobodi.⁷ Naime, romaneskni Ratko konstituira se u premreženim relacijama oca i kćeri putem diskursa kojim se doslovno podržavaju mehanizmi patrijarhata:

Njezin otac zastrašujuće je čestit čovjek: imao je samo jednu slabost: Anu. Tako je očita bila ta njegova naklonost da je ona često patila zbog Darka, svojega zanemarenog brata, koji se nikad nije žalio na to favoriziranje, imao je ponizno i velikodušno srce. A ona je željela biti dostojna svojega oca, učiniti sve da se on ponosi njezinim uspjesima. Bila je svjesna veselja koje mu je činila svojim odličnim ocjenama. “Sine”, govorio bi joj (bio je to njegov običaj, znak ljubavi kad joj se obraćao u muškome rodu), “to nije fer, nikad te nisam mogao grditi zbog nedostatka predanosti u učenju, lišila si me jedne od velikih povlastica koje imaju roditelji: koriti djecu, nisi mi dala povoda za to”... (Usón, 2016: 122)

Potvrda, uspjeh i odobrenje u sferi obrazovanja smještaju Ratka u teorijski prepoznat i definiran koncept “nestabilnog i disfunkcionalnog oca koji se pokušava držati svoje kćeri” (Johnson, 1991: 94), a kćer Anu u zavisnu poziciju i model primjerene vječite djevojčice koja zadržava domet ostvarene slobode, čak i u uzrastu odrasle žene. Ratkova disfunkcionalnost proizlazi iz transfera vrijednosti obrazovanja, kao i iz paušalnih, ali iznimno opasnih ili štetnih zaključaka – paradoksalne radosti pri obrazovnom kažnjavanju. U tom patrijarhalizirajućem kontekstu i kažnjavanje kćeri, baš kao i nagrađivanje, funkcioniralo bi kao primjeran model oblikovanja ponašanja kćeri jer se putem kombiniranja kažnjavanja i na-

⁷ Pozicija voljene kćeri kao očeve ljubimice u sebi utjelovljuje društvenu mizoginiju. Umirena iluzijom svoje vrijednosti, štoviše ponosna na svoju nedodirljivost, Ana nema potrebu proaktivno zastupati sebe, subjektivitet i identitet. Razvojem romaneskne priče razjašnjava se točka samo/gledišta Mladićeve kćeri koja nije u stanju riješiti se očeva društvenog zaloga i da preživi.

građivanja, kako tvrde Peter Glick i Susan F. Fiske efektno održavaju rodne nejednakosti. Marginaliziranje vlastitog sina i očinska posvećenost kćerinom uspjehu i uza sve to nadomjestak u imenovanju kćeri "sinom" konkretni su signali koliko nestabilnog, toliko i više dominantnog i ideologizirajućeg oćinstva.

Ana, u nekoliko navrata imenovana odrednicom *sine*, suglasno preuzima na sebe ispunjenje patrijarhalnih zahtjeva pred *kćeri-sinom* te društveni teret permutiranih uloga, pri čemu radi ženskog spola/roda (anatomije i performativa) nikad ne može osvojiti polja društvene moći koje muškarac zavređuje isključivo svojim spolom. Razlog iz kojeg se itekako rasprostranjeni i nama svojstveni i poznati kulturološki fenomen – očinski vokativni priziv kćeri imenicom, terminom, simbolom sina/sinovskog, da promatrati u kontekstu seksističkih roditeljskih ponašanja i identifikiranja te dekonstrukcije specifične dimenzije zavisnog odnosa između oca i kćeri proizlazi ne samo iz roditeljskih ponašanja i praksi determiniranih poželjnošću i vrijednošću djeteta konkretnog spola, već i iz karaktera razvijanja i etabliranja seksističkih stavova imanentnih roditeljima i u ličnosti i identitetu same djece. Obitelj predstavlja djeci obaju spolova prvi izvor informacija jer nudi određene modele učenja, spoznaje svijeta i snagu za društveno re/pozicioniranje. Suvremena istraživanja⁸ pokazuju da su roditeljska ponašanja konzistentna u smislu stavova prema djeci ženskog i muškog spola (specifičan faktor). Spol djeteta "uređuje odnos između seksizma kod roditelja i roditeljskih stavova" (Lipowska *et al.*, 2016: 232). Oćinstvo i majćinstvo bazirani su na ponašanjima usklađenima sa seksizmom. Podrazumijevajuće roditeljsko poučavanje rodnih stereotipa rezultira krutim ponašanjima koji funkcioniraju "u opozitnim smjerovima" (Lipowska *et al.*, 2016: 231). Dok majka ponavlja učenjem stečeni (od svojih roditelja) seksizam kojeg usmjerava ka kćeri i sinu, otac naizgled prihvaća/odobrava autonomiju kćeri.

Zasnovan na patrijarhalnom kapacitetu distribucije moći među spolovima i spolne diskriminacije, konstrukt poželjnog feminiteta, na ponašanjima akterki/aktera i na jaćanju veze između oca i kćeri, spomenuti fenomen potrebno je revidirati u svjetlu društvenih teorija koje se tiću društvenih uloga, ali i ambivalentne seksističke teorije koja u sućtini uključuje razvoj rodnih stereotipa kod djece od najranije dobi do perioda zrelog i mehaničkog, to jest nesvjesnog prakticiranja. S jedne strane odnosa u disbalansu moći nalazi se dominantni otac koji ima moć oblikovati kćer prema vlastitim nahodanjima, na suprotnoj komunikacijskoj strani se nalazi kći podložna paternalizmu kao dobrovoljnom prihvaćanju mehanizma

koji će joj omogućiti potvrdu i odobravanje. Najpoznatija refleksija očinskog seksizma leži u obraćanju tradicionalno obremenjenom odrednicom *sine* koja indicira "stereotipna tretiranja kćeri" (Lipowska *et al.*, 2106: 232). Intenzitet očinskog seksizma ogleda se kroz kulturološki uvjetovane konstrukte, društveni ustroj i smještanje kćeri u precizno definirane pozicije. Obraćanje romanesknog Ratka kćeri Ani kao sinu primjer je rodne nejednakosti, odnosno izjave koja promovira diskriminatorski jezićni čin oznaćen idejom seksizma. Društvena ideologija seksizma utemeljena je u primarnoj pretpostavci o patrijarhalnoj segregaciji i obezvređivanju ženskog spola.

Široko uvriježena i poželjna predrasuda o kćeri kao sinu adekvatno objašnjenje nalazi u ambivalentnoj seksistićkoj teoriji i konceptu benevolentnog seksizma. Ambivalentnu seksistićku teoriju (1997) Peter Glick i Susan T. Fiske uspostavljaju fokusirajući se na strukturu odnosa između žene i muškarca, to jest na "paradoks rodnih odnosa koji su tradicionalno involvirali dominaciju i subordinaciju" (Glick i Fiske, 2011: 531) u intimnim i obiteljskim odnosima. Akcent na odnosima uvjetovanima bliskošću oznaćio je istraživanje i analizu koncepata i odgojnih praksi roditeljstva, posebno na spektru odnosa otac – kći. Naime, "ambivalentni seksizam (subjektivno pozitivno pitanje viteške ideologije nudi zaštitu i pažnju ženama koje prigrlje tradicionalne uloge) koegzistira s neprijateljskim seksizmom (averzija ka ženama koje su viđene kao uzurpatorice muške moći)" (Glick i Fiske, 2001: 109). Prvu dimenziju u ambivalentnom paru ćini specifićni tip benevolentnog seksizma putem kojega se izriću subjektivni i naizgled pozitivni stavovi o ženama,⁹ a nisu suspregnuti niti funkcioniraju pod društvenim pritiskom, oni iako suptilno djeluju štetno jer su i dalje društveno percipirani kao poželjni, "fini i romantićni" (Glick i Fiske, 2011: 532). Kod oćeva "neprijateljski seksizam ojaćava zaštitnićka ponašanja, dok oba, i benevolentni i agresivni seksizam, utjeću na stav o autonomiji" (Lipowska *et al.*, 2016: 224). Prema definiciji, "benevolentni seksizam je suptilna forma predrasude, to je ideologija koja reprezentira mnogo više od trivijalnog u promociji rodne nejednakosti" (Glick i Fiske, 2001: 110). Meki seksistićki pozitivni stavovi koji su sućtinski diskriminatorski zadobivaju iznimnu šansu za šire rasprostranjenje, prihvaćenost i praksu. Benevolentni oćev seksizam u sprezi s potrebom da zaštitu svoju kćer na primjeru lika Ratka Mladića rezultira pogubno. Ana

⁹ Dakako, pri interpretaciji ovih društvenih fenomena treba se voditi računa o razlikama između seksizma i mizoginije. Ukratko, mizogini izrazi determinirani su mržnjom svega ženskog, te ženskog bića u totalitetu, dok s druge strane seksizam kao društveni komunikacijski mehanizam, kako to potvrđuje i teorija benevolentnog seksizma, ne mora nužno oznaćavati mizoginu toćku iz koje se izraz izriće. Toćnije, seksizam ne mora proizaći iz mržnje ka ženama, njegovo uporište je u neravnopravnosti i nejednakosti spolova.

⁸ Usp. Lipowska, Małgorzata *et al.* 2016. "Daughter and son: a completely different story? Gender as a moderator of the relationship between sexism and parental attitudes". *Health Psychology Report*, vol. 4, br. 3, 2016, str. 224–236.

iz kćerinske bespogovorne lojalnosti ocu oponaša zadane modele, odnosno svojim emocijama ljubavi i ponosa demonstrira usvojene obrasce i smješta se u zonu zavisne kćeri. Točnije, benevolentni seksistički očev iskaz o Ani kao sinu, premda određen nejednakostima s ocem i bratom, sukladan je s ideološkim mehanizmom paternalizma.

Seksizam legitimiran traganjem žene za intimnim potrebama i identifikacijom s poželjnom femininom karakterizacijom, računa s paternalističkim aktom usklađivanja između figura moći i podčinjenih. Preciznije, kći ovisna o očinskom potvrđivanju iz kojeg proistječe naklonost i privrženost, dakle o ljubavi, osim što je uzvraća, odgovara i na druge ideološke zahtjeve lojalnošću i obavezama, postajući kontrolirani entitet ulazi u polje nadigravanja oko moći pri čemu dominantni otac, kako bi ispunio njene emotivne i potrebe za prihvaćanjem, koristi paternalizam kao opravdanje za upotrebu moćnog oružja za pregovor oko ideoloških i simboličkih poruka. Otac tim putem "privlači senzibilitet podređenih" (Jackman, 1994: 67) pod strogim uvjetima, a kći kao subordinirana prima informacije te ih realizira svojim kvalitetama i djelovanjima. Kao pripadnica ženskog spola i predstavnica patrijarhalno konotirane pozitivne femininosti, kći se odabirom i praksom reakcija, te karakterom povinuje tradicionalizirajućim ženskim osobinama i idealizaciji koje, osim bezuvjetne ljubavi, označavaju i niz drugih stereotipa poput topline, ranjivosti, slabosti, pokornosti, odanosti, bezuvjetnosti, zavisnosti i lojalnosti, o kojima piše Mary R. Jackman. Podvrgnuta idealizaciji sebstva, kći mora postati "kompatibilna s podređenom ulogom" (Jackman, 1994: 78) i na temelju takvih ponašanja dobiti rezultat, to jest postati draža i traženija. U središtu tih procesa nalazi se zavisnost kćeri o moćnoj figuri oca i njegovim esencijalnim kulturološkim postupcima.

U želji da dosegne društveni ideal savršene kćeri i na taj način dobije očinsku potvrdu dostignuća i odobrenje, sama romaneskna junakinja Ana Mladić kooperira dobrovoljno u tom procesu koji podrazumijeva nadmetanje i svojevrstnu borbu s ocem. Kći daje pristanak postajanju njegovim sinom pod specifičnim seksističkim i patrijarhalnim uvjetima. Žena, odnosno u ovakvoj konstelaciji kći, paradoksalno sudjeluje u vlastitom subordiniranju, što postaje ključan i vodeći "izvor pozitivnog pola ambivalencije ka ženama" (Glick i Fiske, 2011: 531). Anina suradnja na vlastitom subordiniranju potekla iz krajnje intimne potrebe za očinskim odobrenjem i reakcija odanosti u svim segmentima ideološke transmisije vrijednosti postaju logičan i primjeren odgovor na model roditeljstva te potvrđuju nespornost da se uđe u polje konflikta s ocem. U personalnoj dimenziji Ana vodi borbu sa sebstvom koje izmiče i ne postoji u cijelosti jer je podređeno zakonitostima treniranja onoga što Rosemary Dunn Dalton imenuje samopoštovanjem i samouvjerenošću. Romaneska Ana Mladić, da bi ostvarila sebe pod uvjetima uvježbane vrijednosti, mo-

ra žrtvovati slobodu i ne dopustiti razvitak autentičnog identiteta. Ana upada u patrijarhalnu klopku onoga što je u psihoanalitičkoj teoriji Sue Sharpe navela kao metodu u kojoj kći isključivo "koristi edukacijska postignuća da osvoji vlastitu sliku sebe" (1994: 43). Izvan polja obrazovne uspješnosti i zadovoljenja modela savršene kćeri, Ana praktički ne postoji. Njen društveni, a posebno ljubavni život i odnosi su kaotični. U skućenom pojasu djelovanja Ana se trudi biti najbolja u čemu može. Međutim, ni to ne donosi trajniju satisfakciju i stabilnost. Aspiracije za postignućem ne oslobađaju je očeve sjene, naprotiv, osuđena je na nepravednu i neravnopravnu borbu iz koje ne može izaći kao pobjednica. Premda u borbi naizgled izjednačava svoje mogućnosti – biti najbolja u oblasti potencijalne očeve žudnje u prevlasti – to je isključivo privid. Pojednostavljeno, ali teorijski iskazano u sferi spolno determiniranih uloga, njegova muška karakteristika za ambicijom i hvalisanjem nije jednaka uvjetno kazano ženskoj kopiranoj i marginaliziranoj. Navedena pretpostavka o muškoj superiornosti i vježbanju ambicije, nasuprot koje stoji marginalizacija žena, kao i opće oslabljenje, potječe iz društvenog obeshrabrivanja žena na razvitak, a bazirana je na "dominantnom patrijarhalnom principu (...) da su žene uplašene da preuzmu same sebe" (Leonard, 1982: 17), odnosno da su slabe, bespomoćne i pasivne. U prepoznatim stereotipima, usprkos edukacijskim postignućima koja osiguravaju rad žene na ambicijama kristaliziraju se konflikti "roditeljske zaštite i postignuća u aspiracijama" (Sharpe, 1994: 47). Zapravo, kćerine ambicije nalaze se pod direktnom kontrolom oca/patrijarha koji određuje uvjete i načine pod kojima će (žene) biti ohrabrene i potvrđene u svojim dostignućima. Iako kći Ana u racionalnoj ravni ohrabrenja i poticaja ulazi u krug oponašanja očevih obrazaca poželjnog/proaktivnog nametanja, njeni pokušaji dosezanja istinskog dostignuća ostaju u sjeni očinskog. U rivalitetu s Ratkom, a kako je rivalitet između oca i kćeri uzajaman, Ana nema efikasan manevar za osvajanje moći javnog djelovanja što bi je vodilo u proces potencijalnog odvajanja od oca i samostalnosti, ona se kreće na fonu zadovoljenja poriva djevojčice za odobrenjem i potvrđivanjem. Nesuvislim imitiranjem Ratkovog iskaza, ne primajući signale opasnosti, Ana čini korak ka dostizanju modela "samodiscipline i uspjeha" (Leonard, 1982: 5) i nalazi smislenu realizaciju represivnog obiteljsko-očinskog življenja po zadanim idealima. Clara Usón navodi:

Bio je čudan taj potajni rivalitet koji je osjećala prema ocu, a bila je sigurna da je on toga bio svjestan i da je to odobravao. "Da sam odvjetnik, bio bih najbolji, da sam liječnik ne bi bilo boljih od mene; s obzirom na to da sam vojnik, najbolji sam general u srpskoj vojsci", hvalisao se njezin otac, napola u šali, napola ozbiljno i – napola ozbiljno, a napola u šali – govorila je ona, parodirajući njega: "Bit ću najbolja kirurginja u Beogradu! Ma što u Beogradu? U cijeloj Istočnoj Europi!" Otac joj se smiješio, milovao je po kosi i zadovoljno coktao jezikom. (2016: 203–204)

U na trenutke simpatičnom razgovoru, a ipak prepunom seksističkih i mizoginih aluzija koje računaju s duhovitosti, u razgovoru u kojem dolazi do zaigranog mijenjanja pozicija, Ana potvrđuje svoju zavisnost. Očev iskaz u kćerinoj varijaciji, iako parodičan, postaje temeljno pitanje usvajanja stavova. Taj transfer potvrđuje stupanj “nesvjesnog usvajanja njegovog stava kroz sebe” (Leonard, 1982: 23). Strastvena želja da se isključivo ostvari kao najbolja liječnica indikativni je produkt kompetitivnog karaktera tvorenog uz temeljne konstrukte poželjnosti i superiornosti. U tradicionalnom okviru junakinja romana Ana od oca nasljeđuje ambicioznost i “snagu za karijeru” (Johnson, 1991: 96).¹⁰ Ukoliko uspjeh fungira bez vlastite inicijative (čak i ako se smatra pozitivnim aspektom ličnosti), determiniran na takav način nužno vodi u poraz. Slijedeći zacrtanu putanju, na kraju književna junakinja Ana odabire suicid kao autonomni odgovor na očinsku prevlast i totalni autoritet u njenom životu koji nije njen. Međuzavisna relacija, patrijarhalno uvijena i demonstrirana isključivo logikom poželjnosti, ne samo da suzbija slobodu u kreiranju autonomije, očinsko-kćerinska spona guši i prekodirava prešućena pravila koja imaju za zadatak da kćer drže u pripravnosti i strahu od pogrešaka. Na kraju, kako u studiji o očevom ranjavanju kćeri ističe Linda S. Leonard, “neke kćeri zaglave u autoritativnim pravilima i nikad ne žive svoj život” (1982: 14). Ana pokorena strahom, lojalnošću i ljubavlju, živeći po očevim pravilima ni ne pokušava osvojiti svoju ličnost, ona se samovoljno žrtvuje pod teretom očinske validacije.

Teret nadmetanja kao opsesivni mehanizam postojanja ne poznaje pauzu u djelovanju. U cilju izbjegavanja rigidnih pravila kći se odlučuje na apsolutni put kao alternativu rigidnoj disciplini.¹¹

Zato je bilo veliko iznenađenje što je, kad mu je priopćila svoju želju da ide s prijateljima u Moskvu na apsolutno putovanje, iskrsnula gomila zapreka. Ponašao se prema njoj kao prema malome djetetu, nije mogao spavati od straha da se kakva nesreća ne sruči na njegovu kćerkicu. I ona je bila takva prema njemu. (Usón, 2016: 40)

Putovanje je značilo iskorak u privremenu slobodu i otrgnuće od opsesivne očinske kontrole. Udaljena od polja nadzora, Ana stječe mogućnost da nakratko ne živi život ispunjen očevim reakcijama. Neadekvatno očinstvo proizvodnjom represije i suža-

¹⁰ Zato Ana ne vidi konkurenciju samo u ocu, nego direktnije i u kolegicama s fakulteta.

¹¹ Mladić se protivi Aninom odlasku na put iz straha za sigurnost kćeri mezimice. U toj domeni Anina reakcija naslanja se na očev zaštitnički stav. Stoga susret s moskovskim fotografom i ratnim izvjestiteljima (iz Sarajeva) za Anu predstavlja rizik da kompromitira oca. Radi se o razočaranju zbog izdaje (percepcija moguće Anine suradnje sa zapadnjačkim medijima u sotonizaciji Ratka).

vanjem slobode “smanjuje kapacitet [kćeri] da radi i živi kreativno” (Leonard, 1982: 3). Nakratko relaksirana kći, iako u sebi nosi pokornost koja i dalje nesmetano radi te utječe na ponašanje, prepušta se prividu slobode. Nažalost, osvojena sloboda ne vodi kćer Anu u revidiranje potisnutog očaja, već ostaje na nivou počinka oslabljene djevojčice. Usón Anino vrijeme putovanja ispunjava alkoholom, svađama i opasnostima nakon kojih *poslušna* kći ima zadatak vratiti se domu, stabilnosti i tobožnjoj sigurnosti, kao i potrazi za novim očinskim dobrenjimima.

Po povratku je čekaju završni ispiti i opet će biti ona stara vrijedna studentica koja daje sve od sebe da dobije najviše ocjene (nije to mogla izbjeći, bila je kompetitivna, uvijek je morala pobijediti, osjećala bi se poraženom, skršenom da je Nadica pretekne). Ali sada, Ana je tražila svoje pravo da se zabavlja, pa makar to bilo samo pet dana apsolutnog putovanja. (...) Nije bila u Beogradu, nije morala biti uzorna niti ikomu polagati račune. (2016: 28)

Sloboda za kojom čezne Ana u suprotnosti je s očevom disciplinom. Citirani ulomak romana sažima očinski model uspješnosti. Mladić kao model autoriteta u kćeri Ani koja se referira na njega usađuje osjećaj za odgovornost i rad. Jačina principa kojima se vodi kći potvrđena je i amortiziranjem zabave obavezom koja ju je stalno podsjećala na disciplinu. Leonard navodi da se u skladu s kulturološkim normama i obrascima otac referira na kćer na način da “tradicionalni otac projektira vlastite ideale na svoju kćer” (Leonard, 1982: 11–12). Projekcije te vrste realizirane su u aktualiziranju modela ponašanja na primjeru romaneskne kćeri Ane. Dostupni instrumenti ponašanja kojima upravlja romaneskna junakinja Ana proizlaze iz osobnih stavova, to jest iz domene produkcije njene personalnosti. Okovana u neznanju za drugačije mehanizme (i mogućnosti izvan tako konstituiranog sebstva) i očito nesprema na konflikt s ocem, Mladićeva kći promašuje bit i smisao života na način da odbacuje čak i labavu šansu za oslobođenjem iz toksičnog očinsko-kćerinskog odnosa.

POJEDINKA U RALJAMA MEĐUZAVISNOSTI INDIVIDUALNOSTI I PLURALA

Pored transfera vrijednosti na relaciji otac – kći, kako se to pokazalo u sferi obrazovanja i uspješnosti, Ratko u Aninu ličnost transmitira i upisuje i ideale koji ulaze u polje vezanosti etike za liječnički poziv. Teret narušavanja etičkog nalazi se pod izravnim utjecajem očinskog kontaminiranja čistoćom etnosa. Dovodeći u centar pažnje fenomen nacionalnog određenja Clara Usón sugerira refleksije nacionalnog na osobni izbor junakinje.

Jasno zauzevši stranu mita i ideologije, Ana medicinskom pozivu suprotstavlja i nameće dominirajuće etničke stereotipe. Izostanak logike u percepciji određenoj očevim historijskim interpretacijama naj-

bolje se reflektira u nehumanim stavovima o lakoći oduzimanja života. S jedne strane uteg priče čini autoritativni otac i vojnik Ratko Mladić, profesionalni sijač smrti, dok na *labilnijoj* strani obitava kći Ana, obavezana transfemnim izborom profesije, koja čini radikalni iskorak u smjeru povrede humanosti i liječničke etike. Zapanjujuća je jednostavnost i ekspeditivnost s kojima fiktionalna Ana Mladić usvaja očeve predodžbe kao vlastite. Zaokret od propagiranog apsoluta zakletve i etike odigrao se pod neposrednim očevim utjecajem. Ana se kao dvadesetogodišnjakinja našla u fazi koju Karen Johnson naziva spremnost da se preuzme odgovornost za svoj život. U cilju otpočinjanja zdravog razvoja koji polučuje samostalnost i dovršenu ličnost, kći treba postupno napuštati ovisnost o ocu. Kako tvrdi Johnson, kći uobičajeno “ostaje emotivno vezana za oca dok sve više donosi samostalnih odluka” (1991: 94). Zahvaljujući Aninoj zavisnosti zdravo modificiranje emocija ne može se desiti.¹² Ana, koja bi trebala stremiti samostalnosti i koristiti mehanizme prosuđivanja, emitira naučene stavove. Izniman argument koji potvrđuje nekritičko pristupanje očevim idejama nalazi se u primjeru izostanka etike pružanja pomoći (eksplozija autobombe) kao uvježbane samozaštite, ili odgovora na očev savjet. Horizont očekivanja oslikan reakcijom pružanja pomoći je iznevjeren. Iznevjeravanje očekivanja čitateljice dešava se u trenutku Anina zazivanja očevog savjeta. “Sjetila se očeva savjeta: ‘Imaj na umu da se netko uvijek boji više od tebe i pruži mu primjer.’ Nije zastala da provjeri ima li mrtvih, ni koliko, nije ju zanimalo, nastavila je put” (Usón, 2016: 39). Savjet o smirivanju panike, iako efektan, u kontekstu ove situacije je izlišan, čak paradoksalan – studentica medicine odvaja se od svog poziva. Navedeno služi samo kao najava problematiziranja kompleksne isprepletenosti i uvjetovanosti negativnih utjecaja koje je ostvario lik oca na junakinju Anu i njenu etiku u cijelosti.

Za medicinsku etiku Ane Mladić vežu se negativne projekcije spram etnički drugih. U atmosferi rata (po nacionalnoj osnovi) govor mržnje i negiranja prava na život drugačijih od nas – *neprijatelja* – prožimaju diskurs svakodnevice. Mladićeva kći upisivala je u profesiju uzvišenu (segregirajuću) ideju služenja isključivo svom narodu. Sužavanjem hipokratovskih značenja junakinja Ana prihvaća kult smrti kao “uslov osvajanja slobode” (Đerić, 2005: 25). Reprodukciju narativa o neprijatelju koji *nas* napada, *prijeti* opstanku *našeg* naroda, zbog kojega opravdamo nasilje kao obranu treba se sagledati i kroz prizmu nerazriješenog odnosa kćeri i oca. Usón konstruirajući lik žene s ideološke desnice nalazi motiv Aninu mišljenje kao nusproduktu očevih radikalnih

stavova. U ozračju očeve neprikosnovene istine i oslonjenosti na emocije Ana dominirajućom idejom drži smrt – usprkos humanom pozivu. Kao nadmoćne golom životu književna junakinja implicira vrijednosti: zemlje, krvi, naroda i religije. Unutar Anine gorljive emocije ka kolektivu uzdiže se fantazma alibija kao legitimnog načina p/ojačavanja patriotizma. Akcentirajući uzvišenost etničkih ideala, autorica u *Kćeri Istoka*, prvo iz perspektive glavne junakinje, pa potom iz točke gledišta pripovjedača Danila Pape, kompilira romantičnu viziju koja podržava, a potom i motivacijski i ideološki eksplicira Aninu strasnu želju da pomogne i žrtvuje se za svoj narod igranjem još jedne uloge u nizu iz konglomerata patrijarhalnih ženskih uloga – humane spasiteljice i njegovateljice naroda, posebno vojske na bojištu.

Nitko se nije pitao “što ja mogu učiniti da moja zemlja krene prema blagostanju”, osim nekoliko idealista poput njezina oca, spremnog da žrtvuje vlastitu kožu i krv i kosti za svoj narod. Ona će slijediti njegov primjer; čim diplomira medicinu, tražit će da je smjeste u kakvu bolnicu na bosanskom bojištu i posvetit će se dušom i tijelom liječenju ranjenih Srba tih hrabrih vojnika koji ne bi ni pisnuli kad bi im lošim instrumentima i bez anestezije amputirali nogu prorešetanu vatrom iz strojnice. (2016: 126)

Konkretnije, junakinja romana *Kći Istoka* još jednom potvrđuje intimni ulog u zavisnom odnosu s ocem Ratkom. Perpetuirajući tradicionalne osobine feminiteta kakve podrazumijeva njegovateljstvo i slični determinirajući obrasci iz spektra etike brige u koje se ubrajaju i toplina, nježnost, spremnost za pružanje pomoći kao stereotipnih zajedničkih osobina za žene, patrijarhalno shvaćeni feminini obrasci uvijek se aktiviraju u društvu u situacijama “kad god muškarci trebaju biti povezani s visokim statusom i ulogama” (Glick i Fiske, 2001: 110). Konkretnu situaciju sačinjava ne samo Anina pozicija u obitelji i u odnosu s dominantnim ocem, već i u navedenom potonjem primjeru topos generiranja vrijednosti muškarca: generala i vojnika, heroja i uzvišene žrtve. U idealu kolektivne ideologije, te partikularno u uzoru-ocu, Ana nalazi dostupno i prihvatljivo uporište za opravdavanje djelovanja u presudnim ratnim okolnostima. Stav junakinje generiran je iz eksploatacije očinskog kćerinskog odnosa. Točnije, radi se o funkcioniranju presudnog zahtjeva za usklađivanjem očeve (dominantnog ideologa) i kćerine strane (subordinirane podržavateljice koja pretendira dobiti naklonost i pažnju oca), to jest iz procesa paternalizma koji je utemeljen na ideološkoj komunikaciji koja označava razmjenu kodiranih poruka “koje moraju izgledati uvjerljivo onima s obje strane odnosa” (Jackson, 1994: 67), te bar moraju pozivati na aranžmane osobne satisfakcije. Romantizacijom i patrijarhalizacijom uloge sagledane iz Anina osvještavanja personalnoga ženskog i etničkog identiteta, kao i potrebe za zaštitom od neprijatelja, Usón dekriminalizira vrijednost ratnog

¹² Putanja emocija od ljubavi do bijesa koja bi transformirala Anu osujećena je. Ostavši bez afirmativnih mehanizama po svoje ženstvo, Ana se odlučuje potmuliti bijes izazvan razočarenjem u oca usmjeriti ka samoj sebi – agresivnim činom suicida.

pothvata. Odabirom tog efekta ona podvlači kolektivno-očinsko u intimnom životu junakinje. Način na koji se Ana identifikira s etničkim duhom pored idealizirane slike vojnika koje spašava naglašen je apsorpcijom lojalnosti kolektivu u ratnom trenutku. Potvrda izrečenom nalazi se u njenoj romantičarskoj predodžbi o samožrtvovanju oslikanoj u figuri liječnice na bojišnici.

Spremnost na žrtvu, izraženi patriotizam, kao i specifični moral, položeni su u temelje očuvanja identiteta nacije. Žrtva zahtijeva konstrukt neprijatelja naroda fakturiran strahom. Proizvedena emocija straha izdiferencirala se kao moralni poziv i “moćan mehanizam etničke samoobnove” (Smit, 1998: 64). Mladićeva kći osjećala se pozvanom da u ime predaka i kulta duha srpstva doprinese očuvanju ideje zajedništva i opstanka naroda. Kolektivni identitet žene na desnici, poput Ane, ukorijenjen je u osjećanju zajedničkog “posredstvom linija kulturnog afiniteta oteotvorenih u osobenim mitovima, sećanjima, simbolima i vrednostima koje zadržava data kulturna jedinica populacije” (Smit, 1998: 52). Iako prisilnog karaktera, kako smatra Nira Yuval Davis, nacionalni identitet žene izračunat je zajednicom. Premda je paradoksalna, norma po kojoj u etničke zajednice “ulazimo rođenjem” (2004: 42) je dominantna i funkcionalna. U partikularnoj nacionalnoj tradiciji koja kognitivno operira kolektivnim nalaze se obrasci tipični za karakterizaciju identiteta. Korelirana (sa) nacionalnom ideologijom, tradicija se razumijeva najšire “kao autoritativni odgovor na pitanja o izvorima našeg saznanja i znanja uopšte” (Đerić, 2005: 171). Pri određenjima kolektiva tradicija je najvažniji simbol jer, kako smatra Gordana Đerić, tradicija konstituirala prijenos totalnih znanja o čovjeku i životu. Ana saznanja o tradiciji naroda povlači iz doma. Ona je dobrovoljno usisana u sistem kolektiva, što se manifestira afirmativnim prihvaćanjem očevih stavova. U cilju vitalnijeg povezivanja Ane i Ratkovih predodžbi, autorica romana referira se na predaju, moralne koncepte te instrumentalizaciju elemenata tradicije “kao poželjnih vidova istorijske prošlosti” (Đerić, 2005: 171–172) naglašavajući njihov prijelaz na kćer. Razvitak ljubavi ka tradiciji primarno je povezan s porodičnim odnosima, pozicijom koju kćer Ana spoznaje uz oca,¹³ preuzimanjem odgovornosti i reproduciranjem stereotipa o superiornosti nacionalne tradicije koji vode u animozitet prema drugim tradicijama.

U Ani je spoznaja da održava tradiciju, da njeguje te rituale, budila neku unutarnju sreću, to je uspostavljalo

¹³ Jedna od ključnih vrijednosti koje se transferiraju s oca Ratka na kćer Anu jest tradicija koja je jedna od tipičnih vrijednosti koju očevi prenose na kćeri. Istovremeno, neometan prijenos tradicije i nacionalnih vrijednosti odvija se pod uvjetima figuriranja uvjeta binarne kulture koja je utemeljena i podrazumijeva patrijarhalnu podčinjenost žene u obitelji, pogotovo kćeri u odnosu na oca.

most s njenim precima, pripadalo nečem većem od njezine malene individualnosti, njezine malobrojne obitelji: to je bila kapljica u beskrajnome moru srpske nacije, ali neizostavna kapljica. Ana Mladić jednoga dana će umrijeti; srpstvo neće i sve dok postoji srpski narod, trajat će i dio nje. (...) Ona je htjela biti najbolja kirurginja u Srbiji, ali ne zbog taštine, nego zbog želje da služi sunarodnjacima. Život nije mogla zamisliti nikako drugačije, nego kao predavanje zajedničkom cilju, možda pod utjecajem oca kojemu je altruizam bio deviza. (Ušón, 2016: 42)

Postojanje Ane Mladić demonstrirano je kroz opijenost duhom kolektiva i proaktivnost vođenu (pod) očinskim utjecajima. Kod kćeri se radi o transferu tendenciozno-malicioznog, iskrivljenog i parcijalnog, koje je prezentirano kao ispravno, neprikosnoveno i vrhunaravno. U metaforu pojedinke kao kapljice srpstva u moru srpske nacije nalazi se blaženo sjedinjenje osobnog identiteta s kolektivnom ideologijom i naslijeđem koju takav čin iznjedruje – vječnim trajanjem duha srpstva. U matrici komplementarnosti elementa sebstva, jedinke u odnosu na faktore koji determiniraju relaciju s ocem, kolektivni etnos i naciju – hipotetički patriotski dug otplaćuje i odabirom profesije liječnice.

PREDODŽBE O SUPERIORNOM NACIONALNOM KOLEKTIVITETU

Novu društvenu paradigmu i razaranje Jugoslavije pratile su i uvjetovala nacionalne promjene lika Ratka Mladića, te su se svojim značenjem na nivou romana partikularno ogledale na junakinji, kćeri Ani Mladić. Lišena podvrgavanja ispitivanju, Ana se lako prilagođavala društvenom ustroju čiji je vodeći model bio njen otac. Zbog isturenog zavisnog odnosa s ocem Ratkom, kći je doživjela ogromne promjene u nacionalizaciji osjećaja pripadnosti i kritičkog otklona ka prošlosti. Okvir u kojem su se zbile promjene kod oca i kćeri uzrok je dramatičnog raspada života jedne žene, ali i njene obitelji. S događajem duboke kulturne promjene, kakav je i sam rat, kako tvrdi Anthony Smith, desio se raspad jednog (konkretno, na primjer, jugoslavenskog) identiteta koji je zatrt kako bi se na njegovom mjestu u krvi uzdigle sistematski potiskivane etnije.

Identitet antifašističkog naslijeđa i strategije zajedništva morao je biti, da parafraziram Dubravku Ugrešić, konfisciran čak i u sjećanju pod optužbom da je ideološki nepravedan i deemancipativan. Postkomunizam je otjelovio pojedince/ke koji su bili “najosjetljiviji na zajedništvo i prošlost” (2008: 307) i tzv. komunističku traumu. Preuzimajući očev pogled na nacionalnost, identifikirajući se s rodoljubljem i uskrslom prošlosti utemeljenoj u kultu herojske žrtve, junakinja Ana kritizira bivši, nametnuti i nepoželjni, sada već ratom prognani nadnacionalni identitet jugoslavenstva. Prisjećanje na događaje iz djetinjstva

poput štafete i domaćih radova s temom očinske ljubavi ka predsjedniku Josipu Brozu Titu odvija se s otporom i slobodom da se konstatiraju lažne vrijednosti komunizma i njihov primarni cilj potiranja srpskog porijekla.

Nije uopće bila svjesna (bila je dijete; Tito, diktator) kako su u socijalističkoj federaciji Srbi bili sustavno držani po strani, marginalizirani, manipulirani od strane drugih nacionalnosti, unatoč činjenici da su bili najbrojniji. Buđenje iz njezina nacionalnog sna bilo je grubo (...) Izdali su ih! Ostavili su ih prepuštene svojoj sudbini, tako su se ostali narodi oduživali Srbima na velikodušnosti. (...) Uživali su bez grižnje savjesti u svojem napretku, već su si odavno oprostili svoju neumjerenost, ali ona, kći Srba, unuka partizana, nije im mogla oprostiti. (...) Povijest je bila cirkularna, ponavljala se; to se doimalo poput kakva usuda, srpski narod vječno je živio u nekakvoj prijetnji. Kad je postala svjesna tog proгона, rodio se u njoj ponos što je Srkinja. (Usón, 2016: 43)

Reprezentirajući simultano dvije opozitne, a nazgled komplementarne biografije likova – Ane i njenog oca Mladića, autorica motivira nacionalne okidače kao njihovu ideološku izliku ili argument da na najokrutniji i najkrvaviji način potraže i osobnu i nacionalnu zadovoljštinu. Iskonstruiranim narativom o potlačenom statusu naroda, Ratko Mladić kao vojni general imao je zadatak da se po cijenu mora krvi riješi naslijeđa nadnacionalnog jugoslavenskog identiteta i prošlosti. Ideološka tendencija čina gušenja nepoželjnog identiteta prožeta je stavljanjem rekonceptualiziranog “konstrukta nacionalnog pamćenja” (Ugrešić, 2008: 315) na mjesto konfiscirane povijesti. Specifičan arhetip u rekreiranju nacionalne prošlosti predstavlja motiv izdaje. Kategorija izdaje kojom upravlja junakinja romana *Kći Istoka* Ana Mladić eksplicirana je tobožnjom zabludom o nadidentitetu oslikanom u pojmu jugoslavenstva i pruža poticaj za desničarsku politizaciju. Opasna predodžba o izdaji stereotip je sveden na “etnički domen, odnosno predstave o ‘nama’ i ‘njima’” (Đerić, 2005: 38) kojima se drenira pozitivna identifikacija *našeg* etnosa i negativna konstrukcija zajednica neprijatelja.

Pozitivno i negativno nijansiranje grupa manifestira se naslijeđenim kolektivnim pričama. U narativima kolektiva kao sržnog dijela tradicije sadržane su iluzije o veličini narodnog duha. Afirmativne predodžbe o tradiciji koriste se s ciljem “da se reflektuju aktuelne društvene potrebe ili problemi (...) u pojedinim slučajevima same sintagme (‘narodni duh’, ‘narodna duša’ i sl.) postaju sredstvo za učitavanje nekog socijalnog, ideološkog ili političkog sadržaja” (Đerić, 2005: 55). Usón upotrebljava taj sklop nalazeći mu mjesta u svijesti junakinje Ane. Posjedujući te mehanizme Ana evocira simboličko kosovsko stradanje kneza Lazara – iz čije se žrtve rađa religijski poseban srpski narod. Autorica sugerira kroz optiku viđenja junaka romana, prije svega Ratka i Ane, da se izuzetnost naroda potvrđuje osobinama zbog kojih se taj

konkretni narod ne povija ili podčinjava pred napadima osvajača tijekom povijesti.

Nacizam je bio užasan, ali patriotizam to nije. (...) Da, ona bi život dala za svoju otadžbinu, zatvorenih očiju. (...) nije se moglo poreći da postoji nešto posebno što obilježava Srbe: srpska duša. Srpstvo, ona esencija koju su dijelili svi potomci kneza Lazara: inat, postojanost, tvrdoglavost, žilavost koja je omogućila preživljavanje progonenom i pokoravanom narodu tijekom povijesti, od strane Turaka, Austro-Ugara, Nijemaca i sad... Svih zapadnih zemalja! Srbi su bili veseli, širokogrudni, iskreni (nimalo skloni pretvaranju i licemjerju koje su toliko učinkovito prakticirali Hrvati, ti stručnjaci za samoreklamu). Srpski narod je umjetnički, ljubitelj poezije, sačinjavaju ga hrabri ljudi, koji znaju raditi, ali i zabavljati se, za razliku od onih uštogljenih Nijemaca i Hrvata, njihovih slavenskih epigona, koji samo misle na zgrtanje, bogaćenje i nose pohlepu u genima. (Usón, 2016: 40–41)

Polazeći od pretpostavke da karakter naroda može izazvati zavist iz koje se rađa izdaja, Usón uvjetuje Anine percepcije o narodu akcentiranjem simboličkog u poznatoj formi: uzvišenost – izdaja (univerzalizirane i folklorizirane označavaju borbu dobra i zla). Navedeni omjer ima za cilj emotivni angažman recipijenta u zauzimanju strana, generiranju stava i mobilizaciji na konkretnu akciju. U vježbanju zajedništva srpske etničke skupine, motiv izdaje potiče na obojenu reinterpretaciju svih mjesta pamćenja, pa i konteksta jugoslavenstva. Korijeni izdaje iskopani s jugoslavenskim identitetom sasječeni su herojskom osvetom za *učinjene nepravde*. Nepravda proizlazi iz shvaćanja srpske tradicije i iz veze izdaje za “konkretnog krivca (Vuka Brankovića) kome se pripisuje sva odgovornost” (Đerić, 2005: 24). Nepravde počinjene srpskom etnosu dobivaju mitološki predznak. Branković optužen za izdaju na Kosovu polju je metafora izdajnika i suradnika neprijatelja. Suvremene figure *brankovića* Ana uočava u Drugom svjetskom ratu pa potom u svojim kolegama s fakulteta. Instrumentarij za tumačenje povijesti Ana preuzima iz naracija i imaginarija oca Ratka.

Ali problem su bili izdajnici, uvijek će u povijesti srpskog naroda postojati nekakav Vuk Branković. “Samo sloga Srbina spasava” tako je glasilo geslo (...) sami Srbi rijetko su ga se sjećali, razjedinjeni za zavađene strane, uništavajući se međusobno bratoubilačkom žestinom. Otac joj je rekao da u Drugome svjetskom ratu problem nacističkih osvajača nije bilo vrbovanje srpskih uhlada, nego pokrivanje potreba tisuća srpskih izdajnika spremnih da prodaju otadžbinu u zamjenu za kakav milodar. (Usón, 2016: 44)

Pored uloge u povijesnom konceptu stradanja naroda, izdaja je rezervirana za *svoje* koji kritiziraju projekte nacionalne zaštite i sigurnosti, ismijavaju mitologiju, opiru se jedinstvu, podčinjavanju ideološkom, kao i uzimanju učesća u ratu. Zato rat funkcio-

nira kao sredstvo oslobođenja etnije i preroguliranja konstrukta kojeg Anthony Smith vidi kao “odvajanje od nepripadnika” (1998: 47), čak i vlastitih.¹⁴ Kulturno odvajanje pripadnika od drugih/ostalih koji su pregazili zakonitosti vlastite zajednice i na taj način postali izdajnici i prognanici, također se djelotvorno i intenzivno koristi za preroguliranje granica nacije (koje ne moraju nužno odgovarati politikama i granicama države). Romaneska Ana Mladić zapravo postoji i afirmira se u kontekstu davanja podrške svom ocu – podrške determinirane tradicionalnim i nacionalnim vrijednostima.

Dogodilo se ono što je toliko zabrinjavalo njezina oca; kad je bilo najpotrebnije da ostanu jedinstveni, *samo sloga Srbina spasava*, Srbi su se okretali jedni protiv drugih i podijelili se. General Mladić ostao je sam braniti Veliku Srbiju. Ne baš sam: mogao je računati na nju. (Usón, 2016: 204)

Autorica romana generira radikalni Mladićev stav na način da mu nalazi uporište i motivira kao književni lik ne samo kroz njegova osobna shvaćanja, već i zahvaljujući kompleksnom sklopu odnosa s vlastitom kćeri. Uzdižući njihove nacionalne identitete s individualnog na nivo sačinjen od dvije osobe, pa sve do ne/službenih državnih politika i ideologija, Usón razobličava motivacijski konstrukt i putanju konkretno na primjeru likova Ane i Ratka – koji izjednačeni u kultur-nagonima te kategoričnom zalaganju za beskompromisnu borbu, to jest nedopuštanjem ustupaka neprijateljima, gaje opasne tendencije pogodne za pospješivanje ratnih sukoba i štete. Taj povijesni fakt razlama do detalja i u književne svrhe koristi autorica romana *Kći Istoka* usložnjavajući ga personalno podraženim relacijama ka izdajici i kreira-njem i produbljivanjem solidarnosti kćeri Ane s ocem Ratkom. Povijesno-epsko funkcioniranje figure izdajnika u romanu u potpunosti je analogno sa životom. Na motiv simboličkog Brankovića koji služi kao “podsjećanje na moralnu izopštenost pojedinca iz zajednice” (Đerić, 2005: 18) nadovezuju se i oslanjaju obmane Drugog svjetskog rata i posebno s kraja 20. stoljeća. Ratku, koji u kćerinom imaginariju figurira kao izdani heroj, protutežu čine (suvremeni) izdajnici koji sebe stavljaju iznad kolektivnog dobra i vrijednosti: politički izdajnici i dezerteri. Ana kroz prizmu očeve uloge rezonira živote mladih srpskih entuzijasta koji su na bojištu radi ideala nacije riskirali živote, naspram kojih (negativno definirani) stoje otpadnici od kolektiva koji ne smatraju bitnim da gaje ljubav ka domovini i krenu u obranu kolektiva.

¹⁴ Novoostvareni identitet proizašao je iz potiskivanih naslaga folklorističnih motiva koji su bitni na dva nivoa: utjecaj na ratne prilike (krvava borba za identitetu pripadajući teritorij) i vezu identiteta s predstavama “o kolektivnoj sudbini te populacijske jedinice i njene kulture” (Smit, 1998: 46).

Razmišljala je zlovoljno kako su, dok tisuće mladih bosanskih Srba riskiraju život na bojištu, nehranjeni, nedovoljno opremljeni, naoružani samo idealima i puškom, njeni beogradski zemljaci, ti nezahvalni fić-firići, koji su se skrivali od regrutacijskih patrola i nisu na svojoj koži osjetili oskudicu i užase rata, spremni napustiti svoju braću s druge strane Drine, prepustiti ih na milost i nemilost muslimanskim teroristima i hrvatskim fašistima, samo da se riješe sitnih neudobnosti koje je donosio embargo. Razočarali su je. (Usón, 2016: 23)

Omalovažavajući dezertere i ne promišljajući o pacifizmu ili antiratnim stavovima, Ana u romanu radikalno ilustrira njihove okidače hedonističkima, dok na suprotnoj pravednijoj strani (empatije) obitavaju njeni sunarodnjaci-istomišljenici, izmučeni neimaštinom i vođeni uzvišenim idealima. Kontekstualizirajući svijet naivnim, ali štetnim bajoslovnim opozicijama, junakinja romana *Kći Istoka* rezolutno suprotstavlja principe pravde, inata, pobjede, etničke homogenizacije, trpljenja embarga i nestašice s klišejima o izdajici reprezentiranima u liku kolege Petra. Disident Petar (kasnije suradnik slavne Sorbonne) viđen je iz Anina rakursa nacionalne izdaje kao plaćenik i doušnik, zatočen u skepticizmu, lažnom mesijanstvu, revolucionarstvu i buntu.¹⁵ S ciljem podupiranja ideologije nacionalne čistoće i opravdanja rata kao pravedne reakcije u ime odanosti vlastitom kolektivu, Ana Mladić u konglomerat stereotipa upisuje još jedan – eugenički. Premda nepremostiva razlika između nje i Petra, kasnije Martine i Danila proistječe iz izostanka lojalnosti, nju nacijom ostrašćena najbolja studentica medicine utvrđuje na stravičan način propagirajući čistokrvno srpstvo. Spriječeni osjećati naciju u potpunosti zbog manjkavog srpstva, Anini prijatelji iz njene perspektive su biološki nepodobni razvoju kompletnih osjećanja i znanja. Usón umetanjem eugeničkog diskursa kao najvišeg izraza nacionalnog osjećaja imputira Ani tragičnu okovanost i trasira put ka stradanju. Eugenički narativ formiran je na konceptima čistoće nacija i kultura. Uvučen u društvo, diskurs ima zadatak proizvoditi, kako smatra Nira Yuval Davis, “nacionalno stado i biologizaciju kulturnih obilježja” (2004: 48).

¹⁵ Svađama praćeno apsolventsko putovanje (Petrove ideje suprotstavljene Aninama) služi kao okidač djevojčinih mislima o neprihvaćenosti, osjećaju da je u društvu trpljena iz razloga njihovog straha pred zloglasnim ocem Ratkom, što rezultira Aninim ulaskom u pakao preispitivanja. Usamljena u svijetu koji je ne razumije, kritizira i ismijava – u trenucima potresa povjerenja u ideološke i intimne iskaze svog oca Ana još jednom gubi priliku za rekonstrukciju svijeta i vlastiti spas. Donekle svjesna odgovornosti svog oca Ratka i straha koju je proizvodila ta misao, pogotovo u vezi Draganove smrti, nije se mogla suočiti sa suputnicima u Moskvi. Ostavši bez utemeljenih argumenata, Mladićeva kći reagira povlačenjem i depresijom. Posljedica tog povlačenja očitovala se u lošem psihosomatskom stanju praćenom potrebom dekonstrukcije identiteta i odnosa na kojima je bio utemeljen cijeli njen svijet.

Diskurs koji koristi junakinja Ana, osim prema prijateljima, utisnut u zbilju transformira se i u smjeru revizije omraženog zajedničkog nadidentiteta jugoslavenstva koji je specifičan ponajviše zbog prelaska krutih granica etnija i nedozvoljenog miješanja. Negativno prokazano jugoslavenstvo suočeno je s optužbom neutraliziranja purizma srpske nacije. Krećući se od individualnih primjera k aspektima i aksiomima jugoslavenstva i negiranja etnija, Clara Usón generalizira Aninim zaključkom:

Nitko nije pridavao veću pozornost miješanim brakovima (koje je Tito poticao kako bi se razvodnio nacionalni osjećaj), ali to nije bila nebitna stvar: čisti Srbin silom je prilika veći domoljub od mješanca, čije je srce podijeljeno između dviju odanosti. (2016: 45)

Razvodnjavanje i slabljenje srpske nacije kao predbacivani argumenti jugoslavenstvu postali su uporište nacionalnim negiranjima i sporenju djece rođene u tzv. nečistim brakovima. Osim neprivrženosti mononacionalnom patriotizmu (podrazumijevanoj identifikaciji s etnijom) hibridnim Jugoslavenima pripisivala se i apolitičnost reflektirana u nesposobnosti i nemoći za podobno i uskrslu nacionalno i političko angažiranje.

Pripadnost naciji Mladićeva kći percipira kao kontrolni pojam identiteta. "Nacionalni identitet je nešto toliko nedjeljivo od ljudskog bića koliko i majčina ljubav prema djeci. Da je liše njezina srpskog identiteta, bila bi manje ona, manje Ana; da bi netko osjetio ljubav prema otadžbini, mora biti kadar voljeti" (Usón, 2016: 42), fanatično izražava Ana. U bljescima patriotskog sentimenta junakinja romana *Kći Istoka* iznad vlastite patriotske žrtve ističe poistovjećivanje nacionalizma s majčinskom ljubavi. Stereotip *majka domovina* univerzalni je motiv koji prepoznaje, dekonstruira i imenuje Nira Yuval Davis – kritizirajući model žene kao maternice koja po/rađa naciju. Nacija pojmljena kao nezaštićeno potomče svete (aluzija na Djevicu) majke i (Kreatora/Boga) oca zaštitnika i duha (nacionalnog) etablira se u hijerarhiziranom patrijarhalnom poretku s ciljem prenošenja znanja. Spoznajni element – *nas* – prožet osjećanjima i ideološki uronjen u obiteljski nukleus sublimira i transcendira s oca Ratka na kćer. Nestabilna podložnost kao odrednica kćeri reprezentirane u zavisnom odnosu, uz snažni utjecaj očinskog nadzora postaje paradigma za lako upisivanje svih vrijednosti u identitet kćeri. Kontinuirano kodiranje vrijednosti nacionalnog u članice i članove zajednice ne samo da osigurava trajnost uređenja ili svetost ratovanja, već demonstrira moć mehanizama usklađivanja i reduciranja nacionalnog s obiteljskim. Ogolivši do detalja karakter doticaja nacije i obitelji, oca i kćeri, Usón je akcentirala potencijal motiva nacionalnog i mitskog heroja kao zajedničku točku koja prožima navedene odnose literariziranjem Anine vizure po kojoj je njen otac Ratko nacionalni heroj.

Imala je neizmjernu sreću što je mogla rasti uz njega, privilegij da bude kći dobroga čovjeka koji je bio i veliki junak, novi knez Lazar ili uskrslu Miloš Obilić, lik koji je imao osigurano mjesto u povijesti, živi mit kojemu su žene sa sela donosile svoju djecu da ih dotakne, kao da je svetac. (...) Često se osjećala nedostojnom da bude kći tako izuzetnog bića; jedino što je mogla učiniti kako bi zavrijedila njegovu ljubav bilo je da ga voli apsolutnom ljubavlju, potpunom, kao što ga je i voljela, osjećajem koji su sve pogrde i kletve njezinih neprijatelja samo učvršćivale. (2016: 208)

Odredivši sebe sretnom, privilegiranom, ali i nedostojnom, koja isključivo apsolutnom ljubavi prema ocu Ratku može zaslužiti vraćanje istom mjerom, Ana ustoličuje svog oca kao sveca i mitskog heroja koji parira junacima kosovskog boja – knezu Lazaru i Milošu Obiliću. Dodajući još jedan aspekt odnosu Ane i Ratka autorica učvršćuje i produbljuje uzajamno patrijarhalno definiranje kćeri i oca. Kako bi zavrijedila ljubav/pažnju dominantnog oca, kći Ana mora biti pokorno lojalna – dati dokaz apsolutne ljubavi. Jedino što preostaje Ani zatočenoj u stanju nedostatnosti jest gajiti ponos na činjenicu da je kći Ratka Mladića, što u konačnici čini. "I neprekidno je u njoj budila divljenje činjenica da je čovjek koji je vodio tu bitku, veliki vojskovođa usporediv s Napoleonom, njezin otac." (Usón, 2016: 278) Osim što ponos precizira pozicije oca-heroja i kćeri, ta emocija je ujedno i filter autopercepcije. Izraženi ponos na oca u kćerinskom biću, osim što se nameće kao stožer ličnosti, uobličen je u slici sebstva koja treba i mora "priznati oca u njoj koji je vidljiv" (Dunn Dalton, 1986: 217). Evidencija Ratka u aspektima Anina identiteta je neosporna. Kroz sve segmente (ženskog, kćerinskog) identiteta kojima se bavi Usón reflektiraju se očevi štetni i opasni utjecaji: mitološko-religijski i nacionalni.¹⁶ Ideološka transmisija oca koja podrazumijeva odnos s kćeri i osnaživanje njene imaginacije postaju neizostavna baza Anina identiteta. Taj okvir prepoznaju i psihoanalitičarke koje u relaciji odnosa i transfera vrijednosti s oca na kćer u smislu osnaživanja entiteta njenog identiteta u centar pažnje dovode spoznaju o sebstvu i funkcijama samospoznaje, to jest kako Sue Sharpe navodi, s ciljem "da se razvije misao o samoidentitetu" (1994: 40). Gledano kroz prizmu nacionalno-herojskog, emocije se ispostavljaju kao ključan

¹⁶ Upregnuće herojsko-religijskog i povijesno-mitološkog u političke svrhe odraz je stvaranja uvjerljivog stožera nacije. Prevrat iz komunističke/areligijske u religijsku dogmu obitelji Mladić potvrđuje naknadno krštenje Ane koje se odvilo u njenoj odrasloj dobi. Osvjedočena neraskidivost religije s nacionalnim u kontekstu raspada Jugoslavije iznijela je na političku scenu ideju o sukobljavanju religijskih svjetonazora (kao i na Kosovu polju) i borbe za zaustavljanje daljnog prodora islama u kršćansku Europu. U službi nacije religija usmjerava interese manipulirajući omjerima dobra i zla. U zamci predstavljanja etničkih neprijatelja kao simbola zla Ana operira ne samo osobnom domenom grijeha, nego i odabirom da će se "voditi tom doktrinom" (Usón, 2016: 112), čime potvrđuje legitimnost borbe protiv neprijatelja.

faktor, zato Ana kroz njegovanje apsolutne ljubavi prema ocu, heroju nacije, ujedno izražava beskompromisnu odanost i poslušnost ocu-ideji jer koncept njezine ljubavi proizlazi iz zaloga nacionalnog. U slučaju izostanka hipoteke emotivnog nestaje i vojna utilitarnost. Pod pritiskom pojedinačne lojalnosti kolektivu, disperzirana ljubav oživljava u različitim varijantama očitovanima, na primjer, u sjećanjima iz djetinjstva. U revitaliziranom sjećanju, emocija stida koja prati Anin iskaz transformirana je u svojevrsno kajanje. Kroz patrijarhalno internaliziranu emociju kajanja daje se uvid u bolan i nagonski pokušaj djetinjeg otrgnuća sebstva od oca te osnažuje zavisnost odrasle Ane o ocu. Kajanje postaje svrhovita masa za moduliranje snažnije emocije. Stoga se Anin djetinji neuspjeh, drugi put neutraliziran, nameće u odgovornost još snažnijeg utjecaja osobnog i političkog. Evocirano sjećanje na očevu beznačajnu običnost suočeno s novim upisom/utiskivanjem vrijednosti koje dolaze s okolnostima rata i Aninim *sazrijevanjem* te krivicom pojačava zavisnost i intenzivira značaj figure oca-ratnika koliko u intimnoj toliko i u kolektivnoj dimenziji.

Kao djevojčica stidjela se zanimanja svojeg oca, činilo joj se površnim u usporedbi s nedvojbeno korisnim aktivnostima kao što je zanimanje seljaka, drvodjelje, inženjera ili, iznad svega, liječnika. Da je njezin otac, umjesto da je bio časnik, bio kirurg, ne bi živjeli u Makedoniji, u zagušljivom stanu od trideset i šest kvadrata, nego u otmjenoj kući, prostranoj, s dva kata i vrtom, u Sarajevu ili Beogradu, i uživali bi ugled i društveni prestiž; vojna se osoba u mirnodopska vremena ne cijeni i ne uvažava. A sad je taj pomalo smiješni časnik koji bi dobio novo oružje, a da staro nije upotrijebio, spašavao Srbiju. Bio je to nedvojbeno nužan rat i povijesna prilika da se uobličiti tisućljetni san cijelog naroda: Velika Srbija; napokon su živjeli u velikoj kući, u rezidencijalnome dijelu Beograda, pa ipak... (Usón, 2016: 259)

Zahvaljujući povijesnim previranjima na političku scenu ponovo stupa oživljeni san o Velikoj Srbiji kojim se osmišljava zanimanje Anina oca Ratka. Izražavajući ponos na oca, kći smisao očeve profesije povezuje i s vlastitim dobrom. U prevođenju osobnog na kolektivni plan ukazuje se nužnost za *najnižom udobnosti* koju Gayatri Chakravorty Spivak povezuje s nacijom i nacionalizmom. Vjerujući da udobnost funkcionira zazivanjem nacije, Spivak je nalazi u domu, jeziku i lakoći s kojom ljudi "prihvataju nesreću kao normalnost" (2011: 27). Citiranim odlomkom romana *Kći Istoka* Usón u najbanalnijem smislu vezuje komfor i prestiž sa spašavanjem nacije i uskrsavanjem ideologije. Iz pozicije Anina rezona uvjetovanost osobnoga kolektivnim, pa čak po cijenu tragedije, opravdana je logikom: bez nacionalne borbe nema ni lagodnog života.

Ideja o borbi za Veliku Srbiju podrazumijeva i zahtjev obračunavanja s islamom kao sinonimom divljeg na tlu civilizirane Europe. Negativne predodž-

be – orijentalizme kći Ana usvaja preko oca. Istovremeno, takav prijenos vrijednosti determiniran je tendencijama da "[kći ima] iste vrijednosti" (Leonard, 1982: 13) kao i otac. Europski muslimani tvoreni su narativom o "međuetničkoj distanci" (Đerić, 2005: 37) – sačinjeni su stereotipima i simplificiranim skicama vrijednosti, odnosno verbalno izraženim predstavama o kolektivima. U ratnom kontekstu vjekovni susjedi muslimani postaju meta radikalizacije. Islamofobno skiciranje muslimana obuhvaća ekstremističke vizije o nazadnosti i opasnosti koje idu uz njihovu pojavu. Preslojeni neprikladnim epitetima (ovdašnji muslimani vode slavensko porijeklo) vizualizirani su i izjednačeni s mudžahedinima kojima je pripisan cilj širenja islama u Europi, kao i nemilosrdnog ubijanja civila. U Aninu simplificiranom, bipolarnom imaginariju mudžahedini (svi muslimani) su sinonim fanatizma koji treba protjerivanjem iz Europe propisno kazniti. Usón realizirajući spomenuti motiv smješta junakinju Anu u epizodu proslave rođendana s roditeljima i vojskom na bosanskoj planini Treskavica. Ambijent fronta potiče Anu na izražavanje mržnje prema muslimanima koju prati radost radi ispaljivanja granata i vizija stradanja muslimanskih neprijatelja.

"A ti, regrutkinjo Mladić, ti se ne bojiš?" pitao ju je. A ona je odgovorila: "Ne." I to je bilo točno, slijepo je vjerovala ocu, ako je bila s njim, nije se bojala ničega ni nikoga. Nije ga pitala što je ondje, na koga se bacaju te granate, nije se sjetila, ali u njezinoj mašti pucali su po detašmanu mudžahedina pristiglih iz Saudijske Arabije u Bosnu, po onim bradatom fanaticima s turbanima koji su ubijali djecu, majke i starce i bezobzirno odrubljivali civilima glave (...) ona se posebno nadala da je taj zadnji projektil, koji je upravo bio eksplodirao, dohvatio prsa muslimanskog terorista koji je odnio Draganov život. (Usón, 2016: 207)

Kolektivni obred obitelji Mladić, predstavljen granatiranjem, suštinski implicira ovisnost Anina mišljenja i emocija o ocu. Usón kroz navedeno pitanje oca i odgovor kćeri prezentira psihološki i motivski potencijal izgradnje romana. Istovremeno, predanost odnosu s ocem i slijepa odanost njegovim i zajedničkim vrijednostima nepovoljno utječu i pojačavaju trenutak tragičnog osvještenja realnosti, što junakinju romana *Kći Istoka* direktno vodi u odluku na suicid. U Aninu odgovoru kristaliziran je osjećaj povjerenja i sigurnosti. Zavisnost o ocu Ratku isproducirana je "vjerovanjima koja pripisuju veliku važnost stvarima i osobama izvan sigurne kontrole našega Ja" (Nussbaum, 2005: 94). Posljednja faza identifikacije s ocem i instruiranim vrijednostima za Anu znače želju da sama uništi vizualiziranog i okrivljenog neprijatelja. Emotivnu zavisnost o figuri oca kod Ane treba poistovjetiti s "nemogućnošću da se vidi vrijednost izvan same sebe" (Nussbaum, 2005: 94). Klopka u kojoj Ana živi i koju bilježi roman *Kći Istoka* nepremostiv je i tragičan jaz između otuđenog i nedovršenog sebstva i tereta očinske povijesne uloge te posebno

transfera vrijednosti. Slobodna, voljena i nacionalna Ana može postojati samo u herojskom svijetu koji je kreirao otac za nju kako bi je zaštitio. Auto/sabotaža koja otpočinje preispitivanjem postavki svog svijeta i identiteta, suočava Anu s nesagledivim razmjerima istine. Kobna zavisnost o ocu Ratku matira kćer na način da sama odabire suicid kao protest protiv kaveza očevih obmana i zločina (jer bi ostanak u tom svijetu za nju značio prešutnu suglasnost). Potencijalni odlazak figurira u sferi preteškog tereta zločina koji onemogućava transformaciju u autonomno žensko biće. Odlazak i Anin život u otporu sabotirali bi cijeli očev sistem utjecaja te urušili njegov idealni svijet utemeljen u patrijarhalnim, tradicionalnim, religijskim i nacionalnim vrijednostima. Ne mogavši načiniti korak k oslobođenju koji bi značio izdaju oca Ratka, Ana odabire smrt. U književnoj viziji tragična priča o suicidu Ane Mladić ima svoj uzrok isključivo u zavisnom odnosu između oca i kćeri te pogrešnom samo/sagledavanju i usmjerenju kogniciji razvijenoj i afirmiranoj u okvirima očinskog autoriteta baziranog na pretpostavljenim vrijednostima patrijarhalno-obiteljske i kolektivno-etničke ideologije.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Ideja Clare Usón da smrt Mladićeve kćeri reprezentira u formi romana utemeljena je na aspektiranju elemenata i dimenzija kompleksnog odnosa kći – otac. Obiteljska tragedija inicirana dramom rata čini stječište preplitanju Ratkove posesivnosti s tradicionalističko-patrijarhalnim uvjetovanjima, nacionalnom mitomanijom i Aninom intimnom potrebom za potvrđivanjem i odobrenjem. Zahvaljujući zavisnom odnosu s ocem i pretjeranoj i skoro doslovnoj identifikaciji u ideološkoj dimenziji, te procesima transfera vrijednosti, odobravanja i potvrđivanja, otac kao ključna patrijarhalna i nacionalna figura u životu žene vrši transfer različitih vrijednosti – beskompromisno, lojalno, poslušno i doslovno usvojenih i oponašanih od strane kćeri. Pluralizirajući aspekte procesa transmisije vrijednosti autorica roman *Kći Istoka* u cijelosti determinira spletom kompleksnih shvaćanja i realiziranja predodžbi – stereotipnih, ali i nacionalističkih, izokrenutih ideala (nezdravih po Anu) koji su u suprotnosti s općeljudskim vrijednostima poput ljubavi, čovjekoljublja, pravde, slobode, mira, tolerancije. Pogrešno interpretirane i usvojene vrijednosti religijske i nacionalne, ali i muške spolne superiornosti romanesknu Anu vode ka istinskom gubitku sebstva, kontinuitetu u disrupciji identiteta i uskraćivanju autonomije. Zavisnost kćeri o Ratkovu potvrđivanju u prvom redu očitovana je kroz polje obrazovanja ili izbora profesije liječnice. Ostvarenjem očeva nedostižnog sna kći zadovoljava ne samo privid vlastite ambicioznosti, već i intimno važnije, snažnije potrebe zavisne djevojčice. Njena postignuća validirana su kroz očev ponos, status najbolje studentice, ali ujedno

i kroz sužavanje prostora medicinske etike, propagiranja eugenike, nacionalizma, islamofobije, konformizma, te uopće poslušnosti u pristupanju i postupanju prema očevim idejama i nalogima. Naizgled, preko odnosa s ocem junakinja Ana Mladić nalazi način za participiranje u javnoj sferi. Cijena odanosti i lojalnosti koju plaća ocu na bazi paternalističkog ugovora, pod alibijem apsolutne ljubavi – smješta Anu u nezahvalnu poziciju gušenja sebstva, distorzije identiteta i patrijarhalnog pokoravanja.

Clara Usón kreiranjem zavisnog odnosa između lika oca Ratka i kćeri Ane ukazuje na baš bolan aspekt trpljenja roditeljske disfunkcionalnosti, tragedije ideologije, te tereta tradicijski koncipiranih i prakticiranih spolnih uloga. Kako bi opstala u sistemu emotivnog dosezanja ideala feminiteta, a i dostignuća i potvrde očinskog nacionalizma i drugih vrijednosti, kći Ana pristaje na metodu imitiranja oca i funkcioniranja pod mehanizmom samodiscipline. Pod očevim patronatom, kći izražava usvojena znanja specifično proizvodnjom netrpeljivosti prema neprijateljskim narodima, sotoniziranjem i prezirom koncepta jugoslavenskog nadidentiteta i nasuprot tome afirmiranjem kao dominantnih i superiornih vrijednosti nacije, tradicije, krvi, tla i vjere. Tijekom cijelog romana, prešavši put od idealiziranja oca heroja i egzistencijalnog podređivanja svim njegovim patrijarhalnim i ideološkim nalogima, kći Ana na koncu nakon drame razočaranja i sumnje u očeva djela, spoznavši da se ne može riješiti emotivne zavisnosti o ocu – jer bi to značilo izdaju oca – odabire drugačiji kraj. Autorica motivira Anin suicid na način da izostavlja, odnosno ne nalazi način za nužnim junakinjinim dekodiranjem po njen identitet štetnih nacionalističkih, tradicionalnih i patrijarhalnih vrijednosti, kao i loših etičkih stavova u smjeru opstanka i postizanja autonomije. Romaneska junakinja Ana Mladić svjesna je da bi čin njene slobode ujedno determinirao izdaju oca, to jest značio bi napuštanje zakona tradicije i ideologije. Kći samovoljno odstupi i odriče se potentnog prostora transformacije i revidiranja zavisnosti o ocu Ratku, pa potom zapada u mučnu psihosomatsku borbu protiv sebe same, te u takvom stanju zatočenosti i usmjerenosti agresivnosti protiv sebe, bez snage i hrabrosti da raskrsti s očevim naslijeđem i autoritetom jednostavno odabire suicid.

Hrvatskom jeziku prilagodila
Dijana ČURKOVIĆ

LITERATURA

Chakravorty Spivak, Gayatri 2011. *Nacionalizam i imaginacija i drugi eseji*. Zagreb: Fraktura.

Družinec, Vlatka 2016. "Transfer vrijednosti s roditelja na djecu", *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, vol. 65, br. 3, str. 475–488.

Dunn Dalton, Rosemary 1986. "The Psychology of Fathers and Daughters: A Feminist Approach and Method-

ology”, *Women and Therapy: A Feminist Quarterly* 5, br. 2/3, str. 207–218.

Doghonadze, Natela i Goctu, Ramazan 2016. “Father’s Role in Sons’ and Daughters’ Upbringing”, *International Conference on Research in Education and Science (ICRES)*, Bodrum/Turkey, str. 951–977.

Đerić, Gordana 2005. *Pr(a)vo lice množine: Kolektivno samopojmanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i I. P. Filip Višnjić.

Glick, Peter i Fiske, T. Susan 2011. “Ambivalent Sexism Revisited”, *Psychology of Women Quarterly*, vol. 35, br. 3, str. 530–535.

Glick, Peter i Fiske, T. Susan 2001. “An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality”, *American Psychologist*, 56(2), str. 109–118.

Jackman, R. Mary 1994. *The Velvet Glove: Paternalism and Conflict in Gender, Class, and Race Relations*. Berkeley, Los Angeles i Oxford: University of California Press.

Johnson, Karen 1991. *Trusting Ourselves: The Complete Guide to Emotional Well-Being for Women*. New York: Atlantic Monthly Press.

Leonard, Schierse Linda 1982. *The Wounded Woman. Healing the Father-Daughter Relationship*. Atena i Ohio: Swallow Press i Ohio University Press.

Lipowska, Małgorzata *et al.* 2016. “Daughter and son: a completely different story? Gender as a moderator of the relationship between sexism and parental attitudes”. *Health Psychology Report*, vol. 4, br. 3, str. 224–236.

Luketić, Katarina 2013. *Balkan: od geografije do fantazije*. Zagreb: Algoritam.

Magsig, Hailey 2008. *Shame, Guilt and Society’s Conception of Sex*. Missoula: The University of Montana Press.

Nussbaum, C. Martha 2005. *Pjesnička pravda. Književna imaginacija i javni život*. Zagreb: Naklada Deltakont.

Richters, Stefanie 2019. *Development of Ambivalent Sexism in Childhood: Effect on Future Career Aspirations*. Lisboa: Dissertation Unpublished. IUL School of Social Sciences, Instituto Universitario de Lisboa.

Sharpe, Sue 1994. *Fathers and Daughters*. London: Routledge.

Smit, D. Antoni (Smith D. Anthony) 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Ugrešić, Dubravka 2008. *Kultura laži – antipolitički eseji*. Beograd: Fabrika knjiga, Edicija Reč.

Usón, Clara 2016. *Kći Istoka*. Zagreb: Zagreb: VBZ.

Yuval Davis, Nira 2004. *Rod i nacija*. Zagreb: Ženska infoteka.

SUMMARY

REFLECTIONS ON NATIONALISM AND ACHIEVEMENT BY PATERNAL VALIDATION: *THE DAUGHTER FROM THE EAST* BY CLARA USÓN

The effect of emotional inter-dependency between the characters of Clara Usón’s novel of the traditionalist *pater familias* Ratko Mladić and his daughter Ana forms the hypothesis of this essay. Overly identified with her father (they see themselves as one being), trapped in her need for affirmation and approval, unconditionally loyal (to the adopted/imposed) father’s values, submissive and obedient, she comes to a psychosomatic breakdown upon learning the truth about Mladić’s war undertakings. By way of transferring these disputed values through upbringing – the choice of profession, self-discipline, rivalry, success, nationalism and ethnic superiority – the identity of Ana Mladić is irreversibly forged and negatively determined. For the sake of the ideals of nationalist superiority, Ana narrows the field of humanism in the doctors’ profession and subjects it to her tradition, the spirit of the Serbian people, the hatred of the enemy ethnics, while in her father she sees the exalted figure of a hero akin to the mythical tsar Lazar. Conditioned by emotions and extreme mechanisms of dependency as well as femininity, Ana practically does not exist outside the imposed norms (nor can she conquer her self-image), and therefore cannot transform her disappointment and anger on the way to her own autonomy. Aspects of paternal control and supervision and a particular way of daughter’s upbringing, as well as loyal love on her part resulting in her decision to commit suicide are de/coded in the feminist psychoanalytic key.

Key words: transfer, femininity, validation, Yugoslavism, nationalism, tradition, Clara Usón